

Elżbieta Holewińska-Łapińska*

Orzecznictwo w sprawach o zniesienie separacji

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Separacja, unormowana w zróżnicowany sposób w ustawodawcach państw zaborczych, stanowiąca na znacznym obszarze ziem polskich „surogat” rozwodu, obowiązywała do wejścia w życie dekretu z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie¹, kiedy to nastąpiła unifikacja prawa małżeńskiego i wprowadzenie rozwodu. Po zmianach ustrojowych z początku lat 90. XX wieku² podjęto dyskusję nad celowością wprowadzenia do polskiego prawa rodzinnego separacji jako alternatywy dla rozwodu, którą mogłyby wybrać osoby traktujące węzeł małżeński jako nierozzerwalny. Zainicjował ją ówczesny Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego Adam Strzembosz³. Zwolennicy separacji zakładali, że w państwie, którego obywatele w przeważającej większości są w katolikami, separacja małżeńska usunie konflikt sumienia którego mogli doznawać katolicy „zmuszeni” do rozwiedzenia się w braku separacji prawnej. Oczekiwali, że separacja wyciszy konflikty i dzięki temu stworzy szansę pojednania małżonków. Przeciwnicy (niezależnie od obawy „klerykalizacji” prawa i, zapewne, brania pod uwagę prawdopodobieństwa zaostrzenia prawa rozwodowego po ewentualnym wprowadzeniu separacji, co – jak obecnie wiadomo – nie nastąpiło) obawiali się, że osoby pozostające w małżeństwach w stanie separacji prawnej będą nawiązywały konkubinaty z pozamałżeńskimi partnerami, co będzie źródłem komplikacji w sferze stosunków majątkowych oraz będzie niekorzystne dla dzieci pochodzących z niesformalizowanych przez małżeństwo związków

* Autorka jest profesorem Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

¹ Dz.U. poz. 270.

² W okresie wcześniejszym podczas prac nad projektem Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego posłowie katolicy z Koła Poselskiego „Znak” wystąpili z propozycją wprowadzenia do kodeksu instytucji separacji (wystąpienie posła T. Mazowieckiego z 25.02.1964 r.). Propozycja ta nie spotkała się jednak z akceptacją. Godny odnotowania jest także postulat Jerzego Kowalskiego z 1968 r. wprowadzenia separacji jako instytucji kompleksowo normującej sytuację prawną małżonków żyjących w rozłączeniu po oddaleniu powództwa o rozwód (J. Kowalski, *Oddalenie powództwa rozwodowego a dalsze poziomy małżeńskie*, PiP 1968/11. Zob. też polemikę opublikowaną w PiP 1969/7, M. Wawilowa, *Czy separacja?*; J. Kowalski, *W odpowiedzi M. Wawilowej*). Na temat celowości wprowadzenia separacji do systemu polskiego prawa zob. też J. Panowicz-Lipska, *Skutki prawne separacji faktycznej*, Poznań 1991, s. 8–15.

³ A. Strzembosz, *O zrównanie w prawie rodzinnym wierzących z niewierzącymi*, „Rzeczpospolita” z 15.01.1992 r. Autor przedstawił koncepcję separacji orzekanej przez sąd według przesłanek rozwodowych. Zob. też H. Cioch, *Wpływ poglądów Profesora Adama Strzembosza na obecny kształt polskiego prawa rodzinnego* [w:] *Ius et lex. Księga Jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, Lublin 2002. Na temat celowości wprowadzenia separacji do systemu polskiego prawa zob. też R. Szychmiller, *Postulaty aksjologiczne polskiego prawa rodzinnego* [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego? Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 21 i 22 września 1995 roku w Katowicach*, red. B. Czech, Katowice 1997, s. 74.

rodziców. Po długiej dyskusji⁴ separacja została wprowadzona do polskiego porządku prawnego na mocy ustawy z 21.05.1999 r. i obowiązuje od dnia 16.12.1999 r.⁵

Pozytywną przesłanką orzeczenia separacji jest rozkład pożycia małżeńskiego, mający cechę zupełności; negatywnymi: sprzeczność jej orzeczenia z dobrem wspólnych małoletnich dzieci małżonków oraz sprzeczność z zasadami współżycia społecznego⁶. Instytucja separacji nie wykluczyła ani nie ograniczyła dopuszczalności orzeczenia rozwodu. Co więcej, jeżeli jedno z małżonków żąda separacji, a drugie rozwodu i żądanie rozwodu jest uzasadnione – sąd ma obowiązek orzec rozwód (art. 61² k.r.o.).

Obowiązujący model ustawowy separacji ma służyć wzmocnieniu trwałości małżeństwa. Między innymi dlatego istnieje powinność zniesienia separacji bez jakichkolwiek ograniczeń ustawowych, gdy taki jest zgodny wniosek obojga małżonków (art. 61⁶ k.r.o.). Odnowienie więzi małżeńskich i powrót do wspólnego pożycia nie stanowi ustawowej przesłanki zniesienia separacji. Niemniej jednak ze zniesieniem separacji związane jest oczekiwanie, że małżeństwo będzie funkcjonowało należycie.

W latach 2000–2014 orzeczono ponad 60 tys. separacji. W 2002 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zostało przeprowadzone pierwsze badanie spraw o zniesienie separacji, obejmujące akta wszystkich spraw, w których do dnia 30.06.2002 r. zostało wydane orzeczenie kończące postępowanie w sprawie⁷. Upływ czasu zarówno od wprowadzenia separacji, jak i poprzedniej analizy spraw o jej zniesienie jest na tyle długi, że celowe wydawało się ponowienie badania aktowego. Obejmowało ono wszystkie sprawy zakończone rozstrzygnięciem merytorycznym w 2015 r. Sądy z całej Polski udostępniły akta 299 spraw o zniesienie separacji wraz ze 150 aktami spraw, w których znoszona separacja była uprzednio orzeczona. Niniejsze opracowanie relacjonuje wyniki ich badania na tle informacji statystycznych o orzeczeniach separacji, rozwodu oraz o zniesieniach separacji.

I. INFORMACJE STATYSTYCZNE NA TEMAT ORZECZONYCH I ZNIESIONYCH SEPARACJI

1. Orzeczone separacje

1.1. Informacje ogólne o orzeczeniach separacji

W 1999 r. do sądów okręgowych wpłynęło 230 pozwów oraz 30 zgodnych wniosków o separację. Do końca tegoż roku w pierwszej instancji orzeczono tylko pięć

⁴ Przebieg dyskusji parlamentarnych nad kolejnymi projektami ustaw normujących instytucję separacji w latach 1992–1998 przedstawił P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku*, Lublin–Sandomierz 1999, s. 46–65.

⁵ Ustawa z 21.05.1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 532).

⁶ Na ten temat zob. P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 180–204; E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 49–70; J. Panowicz-Lipska (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 825–831.

⁷ Spraw takich było tylko 30, co zapewne wynikało z krótkiego okresu, jaki upłynął od wydania orzeczeń o separacji, które – potencjalnie – mogły być zniesione (E. Holewińska-Łapińska, *Zniesienia separacji orzeczone w okresie do dnia 30 czerwca 2002 r.*, PS 2003/6).

separacji (w tym trzy w trybie procesowym)⁸. Celowe wydaje się więc uwzględnianie informacji statystycznych o orzeczonych separacjach począwszy od roku 2000.

Tabela 1 Prawomocnie orzeczone separacje w latach 2000–2015								
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Liczba separacji	1340	2345	2649	3027	5891	11.600	7978	4927
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba separacji	5289	3223	2789	2843	2515	2216	1918	1700

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS.

Według oceny demografa Piotra Szukalskiego „szybko osiągnięty został «naturalny» poziom zjawiska [separacji], albowiem już w roku 2003 uzyskana liczba separacji równa jest tej z ostatnich lat”⁹.

W pierwszych latach obowiązywania przepisów o separacji wzrastała liczba jej orzeczeń. Szczególnie wysoka była w latach 2005–2006. Bardzo istotny wzrost wpływu pozwów o orzeczenie separacji odnotowano w 2004 r., co zapewne było związane z działaniami części małżonków, mającymi cechę dążenia do obejścia prawa w celu nabycia statusu „samotnych rodziców” dla uzyskania wyższych świadczeń rodzinnych¹⁰.

Analizy statystyczno-demograficzne orzekania separacji wskazują na znaczne zróżnicowanie terytorialne, co jest związane m.in. z liczbą ludności zamieszkującej na danym obszarze oraz liczbą osób pozostających w związkach małżeńskich. Piotr Szukalski dokonał regionalnego zestawienia liczby separacji orzeczonych w latach 2002–2011 (pomiędzy narodowymi spisami powszechnymi) z uwzględnieniem liczby separacji na 1000 małżeństw, które istniały w danym regionie w 2002 r.¹¹ We wskazanym okresie ogólna liczba orzeczonych separacji wynosiła 52 413. Najwięcej separacji orzeczono w regionie śląskim (8489), mazowieckim (6493), wielkopolskim (4306), małopolskim (4289), łódzkim (4119), dolnośląskim (3615). Liczba separacji na 1000 małżeństw, które istniały w 2002 r., była najwyższa w następujących regionach: śląskim i warmińsko-mazurskim (w obu wynosiła 7,3), kujawsko-pomorskim (7), podkarpackim (6,9), podlaskim (6,7), łódzkim (6,6), lubuskim (6,4), pomorskim (5,8), małopolskim (5,7), dolnośląskim, mazowieckim i wielkopolskim (w tych regionach – 5,4). Anna Janiszewska, analizująca zachowania

⁸ Jak podaje P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 254, dwa orzeczenia zapadły przed Sądem Okręgowym w Warszawie, po jednej w sądach w Bielsku-Białej, Kaliszu i Płocku.

⁹ P. Szukalski, *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013, s. 135. Twierdzenie powyższe było aktualne w dacie jego wypowiedzenia. Począwszy od 2012 r. następuje spadek liczby orzekanych rocznie separacji.

¹⁰ To nietypowe zjawisko społeczne było inspiracją do sporządzenia w maju 2004 r. raportu Zespołu Badań i Analiz Biura Rzecznika Praw Dziecka pt. *Analiza ilości spraw rozwodowych i separacji w okresie styczeń-kwiecień 2004 w porównaniu do analogicznego okresu roku 2003* (tekst opinii został udostępniony autorce przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka). Najwięcej spraw o separację i rozwód wpłynęło do sądów w marcu i kwietniu 2004 r., czyli w miesiącach poprzedzających zniesienie funduszu alimentacyjnego oraz wprowadzenie korzystniejszych rozwiązań w uzyskiwaniu świadczeń rodzinnych dla osób „samotnie wychowujących dzieci” (w tym rodziców rozwiedzionych i separowanych) w porównaniu z przewidzianymi dla dzieci wychowywanych przez rodziców będących małżonkami. Zapewne niektórzy rodzice, pragnąc otrzymać wyższe świadczenia, zdecydowali się na uzyskanie statusu osoby samotnie wychowującej dziecko wskutek orzeczenia separacji, mimo że w ich związkach małżeńskich nie wystąpił rozkład pozycja małżeńskiego.

¹¹ P. Szukalski, *Małżeństwo...*, tabela 5.1., s. 143.

matrymonialne i prokreacyjne Polaków w ujęciu geograficznym, oceniła zróżnicowanie terytorialne współczynnika separacji w roku 2002 oraz w roku 2011 jako „przypominające układ mozaikowy wymieszany”¹². Wyjątkiem był jeden obszar (podregiony położone w południowo-wschodniej Polsce)¹³ o podobnej wartości współczynnika separacji, „w którym poziom separacji osiąga wartości od 6 do 10 zdarzeń na 100 tys. ludności”¹⁴. Najwyższe wartości współczynnika separacji (powyżej 10 zdarzeń na 100 tys. ludności) powołana autorka stwierdziła w podregionach białostockim, elbląskim, kaliskim, sieradzkim, częstochowskim, bielskim, rybnickim, katowickim i w Łodzi. Najniższe wartości współczynnika separacji występowały w bardzo różnych podregionach kraju. A. Janiszewska odnotowała dwa „dość zwarte obszary”, w których nastąpił przyrost współczynnika separacji w latach 2002–2011: „Jeden z nich rozciąga się od południowego wschodu w kierunku północno-zachodnim i swym zasięgiem obejmuje podregiony centralne (...). Drugi obszar rozciąga się wzdłuż wschodnich granic łącząc się z podregionami Polski północnej o podobnych wartościach tego współczynnika”¹⁵.

Analiza statystyczna prawomocnie orzeczonych separacji w latach 2010–2014, przeprowadzona na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego w Wydziale Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości, przyjmująca wskaźnik dynamiki w 2010 r. jako równy 100, wykazała wzrost badanego zjawiska w 2011 r. do poziomu 101,9 oraz spadek od 2012 r. do następujących wartości: w 2012 r. – 90,2; w 2013 r. – 79,5; w 2014 r. – 68,8¹⁶.

W latach 2010–2014 odnotowano także nierównomierny rozkład orzeczonych separacji w różnych częściach kraju. Najwięcej separacji orzeczono łącznie w czterech w województwach: śląskim, mazowieckim, łódzkim i wielkopolskim (zarówno w 2010 r. – 46,1%, jak i w 2014 r. – 45,1%), a najmniej w województwach opolskim, lubuskim i zachodniopomorskim (łącznie w tych trzech województwach w 2010 r. i w 2014 r. – po 6,4%)¹⁷.

1.2. Rozwody i separacje

W latach 1946–1960 liczba orzeczonych rozwodów utrzymywała się na stosunkowo niskim poziomie (w 1949 r. orzeczono 1133 rozwody, w 1960 r. – 14.828)¹⁸.

¹² A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Łódź 2013, s. 143.

¹³ Chodzi o podregiony: lubelski, chełmsko-zamojski, tarnobrzeski, rzeszowski, przemyski, krośnieński, nowosądecki, tarnowski, krakowski, Kraków (A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne...*, s. 143).

¹⁴ A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne...*, s. 143.

¹⁵ A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne...*, s. 145.

¹⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, oprac. merytoryczne i graficzne J. Kasprzak pod kierownictwem Naczelnika Wydziału – J. Kowalczyk, Warszawa 2016, s. 21, tabela 2.1.1.

¹⁷ Ponad 70% wszystkich orzeczonych separacji w roku 2010 i 2014 dotyczyło małżonków zamieszkałych w miastach. Najwięcej separacji w tej grupie małżeństw – 2058 (72,4%) – orzeczono w 2011 r. W 2014 r. odsetek separacji małżeństw osób zamieszkałych w miastach był minimalnie wyższy – 72,7, ale zmniejszyła się liczba orzeczonych separacji (odnośnie do małżonków zamieszkałych w miastach było to w 2014 r. 1395 orzeczonych separacji). Zob. Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, Warszawa 2016, s. 59, wykres 2.10.1.

¹⁸ Jak podaje A. Rajkiewicz (*Polskie małżeństwa i rodziny oraz gospodarstwa domowe w świetle statystyki*, *Małżeństwo i Rodzina 2004*, nr 2, s. 11), w okresie od 1946 r. do końca 2002 r. zawarto w Polsce 14 901 tys. małżeństw, orzeczono 1771 tys. rozwodów. W 56-letnim okresie powojennym na 1000 małżeństw przypadło średnio 119 rozwodów.

W latach 60. i 70. XX wieku, aż do 1984 r., obserwowano szybki wzrost liczby rozwodów orzekanych rocznie (w 1970 r. orzeczono 34 600 rozwodów, w 1980 r. – 39 833, a w 1984 r. – już 52 900)¹⁹. Potem nastąpił spadek liczby orzekanych rozwodów (w 1990 r. było ich 42 436), a ponowny wzrost – na początku nowego stulecia. Jak wynika z ustaleń Głównego Urzędu Statystycznego, w 2000 r. orzeczono jeszcze „tylko” 42 770 rozwodów. Natomiast pomiędzy 2003 a 2006 rokiem odnotowano znaczny wzrost – w 2006 r. orzeczono 71 700 rozwodów. W dalszych latach liczba orzeczonych rozwodów nieco się zmniejszyła, a od 2007 r. ustabilizowała się na nowym, wyższym poziomie 64 000–67 000 rocznie (ze spadkiem w 2010 r. do 61 300 rozwodów)²⁰. W 2014 r. orzeczono 65 761 rozwodów, a w 2015 r. – 67 296.

Bezpośredni wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów ma stan prawny dotyczący zakresu dopuszczalności takiego zakończenia małżeństwa, na który wpływa treść przesłanek rozwodowych, procedura, dostępność sądów (m.in. bariery ekonomiczne w postaci wysokich opłat sądowych i wysokich kosztów dojazdu do sądu, gdy orzekanie w sprawach rozwodowych jest powierzone ograniczonej liczbie sądów). Na częstotliwość rozwodów mają także wpływ rozwiązania prawne spoza prawa rodzinnego i procedury (przykładowo prawo spadkowe, podatkowe, lokalowe) albo preferujące pozostawanie w małżeństwie, albo kształtujące korzystniejszą sytuację osób niepozostających w małżeństwie w porównaniu z małżonkami (przykładowo przepisy o pomocy socjalnej korzystniejsze dla osób samotnych niż dla małżeństw bądź unormowania gwarantujące dostęp do publicznych żłobków i przedszkoli dzieciom rodziców niepozostających w małżeństwach).

Celowe wydaje się przytoczenie wskazanych w literaturze demograficznej²¹ trzech czynników, mających wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów – poza stanem prawnym, a także indywidualno-środowiskowymi i światopoglądowymi uwarunkowaniami decyzji zainteresowanych małżonków o rozwodzie²².

Pierwszy z nich to tzw. efekt kohortowy – po upływie 7–10 lat od okresu, gdy zawarto znaczącą liczbę nowych małżeństw²³ (co przykładowo może być następstwem osiągnięcia „wieku małżeńskiego” przez osoby urodzone w okresach wyżu demograficznego) zwiększa się znacznie liczba orzeczonych rozwodów „nawet w sytuacji stałych preferencji co do częstości zakończenia małżeństwa rozwodem”²⁴. Drugi to upowszechnianie się (nawet powolne) akceptacji dla rozwodu, jako środka zakończenia nieudanego małżeństwa – istotne zwłaszcza wówczas, gdy stan prawny

¹⁹ M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje*, „Wiadomości Statystyczne” 2003/10, s. 53.

²⁰ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014, s. 44.

²¹ P. Szukalski, *Małżeństwo...*, s. 117 i n.

²² Istotne są bardzo liczne czynniki ekonomiczne, kulturowe, psychologiczne zmieniające zastany („tradycyjny”) porządek społeczny, zwiększające akceptację (co najmniej tolerancję) dla różnych stylów życia i indywidualnych wyborów (w tym m.in. dla decyzji o rozwodzie) w okresie rozwoju danego społeczeństwa, nazywanym „epoką postindustrialną”. Problematyce tej poświęcona jest bardzo bogata literatura socjologiczna i psychologiczna. Niektórzy autorzy „wieszczą” schyłek rodziny, inni analizują jej przekształcenia i nowe formy (także „konkurencyjne” w stosunku do małżeństwa). Syntetyczny przegląd poglądów i stanowisk (uwzględniający w głównej mierze literaturę amerykańską) zawiera przykładowo rozprawa A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005, w szczególności s. 12–49.

²³ Wzrost liczby rozwodów orzeczonych w latach 80. XX wieku pozostawał w związku z dużą liczbą małżeństw zawartych w latach 70. tegoż stulecia. W 1970 r. zawarto 280 000 małżeństw, w latach 1974–1978 zawierano rocznie nie mniej niż 320 000 małżeństw. Po 1980 r. zmniejszyła się liczba nowo zawieranych małżeństw (P. Szukalski, *Małżeństwo...*, s. 117).

²⁴ P. Szukalski, *Małżeństwo...*, s. 117.

nie przewidywał wcześniej rozvodu bądź zawierał bardzo istotne ograniczenia w jego dostępności (tak wyjaśniany bywa wzrost liczby rozwodów począwszy od lat 60. XX wieku). Trzeci z czynników, mających wpływ na liczbę orzeczonych rozwodów, ma charakter ekonomiczny. W okresach niestabilności na rynku pracy pozostawanie w małżeństwie jest postrzegane jako swoiste „ubezpieczenie”, bowiem skutki bezrobocia łatwiej jest przetrwać w małżeństwie (rodzinie).

Nie bez znaczenia jest także poziom urbanizacji kraju, bowiem występują statystycznie istotne różnice w korzystaniu z możliwości rozvodu przez małżonków zamieszkałych w miastach i na terenach wiejskich, co ma liczne, złożone przyczyny²⁵. W 2011 r., w którym był przeprowadzony narodowy spis powszechny, współczynnik rozwodów dla miast (2,1 promila) był dwukrotnie wyższy od współczynnika dla wsi (0,98 promila). Najwyższy współczynnik rozwodów dla miast województwa lubuskiego i zachodniopomorskiego (po 2,5 promila) był czterokrotnie wyższy od najniższego współczynnika występującego we wsiach w województwie świętokrzyskim (0,66 promila). Najwyższy wskaźnik rozwodów w 2011 r. odnotowano w Gorzowie Wielkopolskim (3,42 promila), a następnie w kolejności miasta o najwyższym współczynnikiem rozwodów to Koszalin, Bydgoszcz i Wałbrzych. W tymże roku współczynnik rozwodów dla największych polskich miast był znacznie niższy (przykładowo w Warszawie wynosił 2,09 promila, a w Łodzi 1,83 promila)²⁶.

Tabela 2 Rozwody i separacje orzeczone prawomocnie w latach 2000–2015				
Rok	Rozwody	Separacje	Ogółem rozwody i separacje	Odsetek separacji
2000	42 770	1340	44 110	3,0
2001	45 308	2345	47 653	4,9
2002	45 414	2649	48 063	5,5
2003	48 632	3027	51 659	5,8
2004	56 332	5891	62 223	9,5
2005	67 578	11 600	79 178	14,6
2006	71 912	7978	79 890	9,9
2007	66 586	4927	71 513	6,9
2008	70 002	5289	75 291	7,0
2009	65 345	3233	68 578	4,7
2010	61 300	2789	64 089	4,4
2011	64 594	2843	67 437	4,2
2012	64 432	2515	66 947	3,8
2013	66 348	2216	68 348	3,2
2014	65 761	1918	67 679	2,8
2015	67 296	1700	68 996	2,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

²⁵ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, w szczególności rozdział VII „Przemiany rodziny w społeczeństwie industrialnym i ich teoretyczne interpretacje”, s. 141–174.

²⁶ Ustalenia te zostały przedstawione przez F. Stokowskiego (*Demografia*, Warszawa 2015, s. 67).

Przepisy o separacji praktycznie są stosowane od 2000 r., a więc wystarczająco długo, aby małżeństwa w stanie trudnego do przewyżczenia kryzysu mogły rozważyć skorzystanie z możliwości jej orzeczenia jako alternatywy dla rozwodu. Celowe wydaje się zasygnalizowanie „proporcji” pomiędzy liczbą orzeczonych separacji i rozwodów.

W 2000 r., będącym pierwszym „pełnym” rokiem obowiązywania przepisów o separacji, z możliwością jej orzeczenia skorzystało 1340 małżeństw. W tymże roku wskutek rozwodu ustało 42 770 małżeństw, a więc rozwody były orzeczone 32 razy częściej od separacji (na jedną orzeczoną separację „przypadały” 32 rozwody). Ogółem w 2000 r. orzeczono 44 110 rozwodów i separacji. Udział separacji w tej liczbie wynosił 3%. W 2015 r. liczba orzeczonych rozwodów i separacji wzrosła do 68 996, a udział separacji zmniejszył się o 0,5 punktu procentowego w porównaniu z rokiem 2000. W 2011 r. w Polsce na 1000 mieszkańców przypadało 5,4 nowo zawartych małżeństw, 1,7 orzeczonych rozwodów oraz 0,07 orzeczonych separacji²⁷. Liczba orzekanych rozwodów zachowuje tendencję wzrostową, natomiast liczba orzekanych separacji zmniejsza się.

1.3. Zniesione separacje

Wiadomo, że w latach 2002–2011 zniesiono 1761 separacji. Oczekiwano, że konsekwencją wzrostu orzeczeń separacji w latach 2005–2006 będzie wzrost zniesień separacji po 2007 r., ale to nie nastąpiło. Nie nastąpił także wzrost odsetka zniesień separacji w małżeństwach posiadających dzieci²⁸. Separacja jako „ratunek” dla małżeństwa w poważnym kryzysie nie okazała się więc zbyt efektywna, choć jej rola była zróżnicowana w poszczególnych województwach. Najwyższy odsetek separacji zniesionych spośród orzeczonych w danym województwie w latach 2002–2011 odnotowano w dolnośląskim (5,1%), zachodniopomorskim (4,7%), łódzkim (4,4%) i lubuskim (4,2%), a najniższy w województwie świętokrzyskim (1,8%).

Piotr Szukalski podsumował powyższe stwierdzeniem, iż „na terenach północno-zachodnich separowane pary są trochę bardziej skłonne od średniej ogólnokrajowej do podejmowania starań o zniesienie separacji, podczas gdy obszary Polski południowo-wschodniej odznaczają się większą stałością decyzji w tym względzie”²⁹. Nie można wykluczyć, iż na terenach zamieszkałych przez ludność bardziej religijną i przywiązaną do tradycyjnych zasad życia rodzinnego separacja spełnia funkcję „rozwodową”, bywa orzekana głównie wtedy, gdy rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny i trwały. Powrót do wspólnego pożycia w takich sytuacjach może wystąpić sporadycznie. Z tej przyczyny separacja znoszona jest rzadko.

Zgodnie z danymi GUS liczba zniesionych prawomocnie separacji wynosiła w 2012 r. – 278, w 2013 r. – 263, w 2014 r. – 253³⁰. Łącznie w latach 2012–2014 orzeczono 6649 separacji, a zniesiono 794.

²⁷ F. Stokowski, *Demografia*, s. 66.

²⁸ P. Szukalski, *Małżeństwo...*, s. 141–142.

²⁹ P. Szukalski, *Małżeństwo...*, s. 145.

³⁰ GUS, Baza Demografia. Według danych z tej bazy w 2015 r. prawomocnie zniesiono 284 separacje, podczas gdy sądy nadesłały do badania, którego wyniki są relacjonowane w niniejszym opracowaniu, 299 takich spraw. Nie można więc wykluczyć, że w istocie prawomocnych zniesień separacji było nieco więcej, niż wykazują to powołane zestawienia GUS.

Tabela 3 Liczba separacji zniesionych w latach 2002–2011 (między narodowymi spisami powszechnymi) według województw		
Województwo	Liczba zniesionych separacji	Separacje zniesione jako odsetek orzeczonych
Dolnośląskie	185	5,1
Kujawsko-pomorskie	134	3,9
Lubelskie	49	2,1
Lubuskie	61	4,2
Łódzkie	183	4,4
Małopolskie	103	2,4
Mazowieckie	191	2,9
Opolskie	30	3,2
Podkarpackie	52	1,5
Podlaskie	53	2,8
Pomorskie	108	3,7
Śląskie	275	3,2
Świętokrzyskie	15	1,8
Warmińsko-mazurskie	91	3,8
Wielkopolskie	163	3,8
Zachodniopomorskie	68	4,7
Ogółem	1761	3,4

Źródło: opracowanie P. Szukalskiego na podstawie danych GUS³¹.

Tabela 4 Liczba separacji zniesionych w latach 2012–2014				
Liczba zniesionych separacji				
Rok	2012	2013	2014	Ogółem w latach 2012–2014
Ogółem	278	263	253	794
Województwo				
Dolnośląskie	32	21	26	79
Kujawsko-pomorskie	18	19	22	59
Lubelskie	6	8	12	26
Lubuskie	7	5	2	14
Łódzkie	20	31	19	70
Małopolskie	11	12	12	35
Mazowieckie	36	42	31	109
Opolskie	4	4	7	15
Podkarpackie	6	3	6	15
Podlaskie	7	13	9	29

³¹ P. Szukalski, *Matężństwo...*, s. 144.

Tabela 4cd. Liczba separacji zniesionych w latach 2012–2014				
Liczba zniesionych separacji				
Rok	2012	2013	2014	Ogółem w latach 2012–2014
Pomorskie	9	18	11	38
Śląskie	49	36	43	128
Świętokrzyskie	2	8	8	18
Warmińsko-mazurskie	14	8	7	29
Wielkopolskie	35	25	31	91
Zachodniopomorskie	19	10	7	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

II. DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNA CHARAKTERYSTYKA MAŁŻONKÓW ŻĄDAJĄCYCH ZNIESIENIA SEPARACJI W 2015 R. ORAZ ICH MAŁOLETNIICH DZIECI

1. Małżeństwa

1.1. Długotrwałość małżeństw, okres separacji

W zbadanych sprawach separowanych małżeństw, ubiegających się o zniesienie separacji w 2015 r., najdłużej trwające małżeństwo zostało zawarte 16.08.1955 r., a najkrócej trwające – 20.10.2012 r.

Tabela 5 Liczba małżeństw zawartych w danym roku, następnie separowanych, w których w 2015 r. zniesiono uprzednio orzeczone separacje								
Rok	1955	1963	1965	1968	1969	1970	1971	1972
Liczba małżeństw	1	1	1	1	1	3	6	7
Rok	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Liczba małżeństw	6	7	9	11	8	7	7	3
Rok	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Liczba małżeństw	6	10	5	9	11	9	12	7
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Liczba małżeństw	6	10	5	8	6	8	3	7
Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Liczba małżeństw	6	6	10	9	5	4	6	8
Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba małżeństw	5	4	3	4	4	9	1	1

Źródło: opracowanie własne (nie we wszystkich aktach były informacje o dacie zawarcia małżeństwa, dlatego w tabeli suma liczby małżeństw o znanym roku zawarcia jest niższa niż 299).

Separacja tych związków była orzeczona w okresie od 28.02.2000 r. do 24.08.2015 r. W dwóch przypadkach data orzeczenia separacji nie wynikała z akt.

Tabela 6								
Liczba separacji orzeczonych w latach 2000–2015, zniesionych w 2015 r.								
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Liczba separacji	7	11	6	8	22	37	21	24
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Liczba separacji	25	13	17	28	34	17	17	10

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej zniesionych separacji było orzeczonych w 2005 r. (12,5%), w 2012 r. (11,5%), w 2011 r. (9,4%), najmniej zaś w latach 2000–2003 (łącznie 10,8%). Zgodnie z ustaleniami statystycznymi, dotyczącymi poprzedzającego orzeczenie separacji okresu trwania małżeństw w latach 2010–2014, najczęściej separację wybrali małżonkowie pozostający w związku od 5 do 9 lat oraz dłużej niż 30 lat. W pierwszej z tych grup w 2010 r. było 448 małżeństw, w drugiej 443 małżeństwa. W 2014 r. odpowiednio 299 oraz 427 małżeństw³².

W sprawach będących przedmiotem analizy najczęściej małżeństw od dnia ich zawarcia do dnia orzeczenia separacji trwało 5 lat (16 małżeństw – 5,4%), 18 lat (13 małżeństw – 4,3%), 20 lat (13 małżeństw – 4,3%). 30% małżeństw do dnia orzeczenia separacji trwało od roku do 11 lat. Kolejne 30% od 12 do 22 lat, pozostałe trwały nie krócej niż 23 lata. 41% małżeństw o znanej dacie zawarcia do orzeczenia separacji trwało nie krócej niż 21 lat. Małżeństw trwających od zawarcia do orzeczenia separacji nie krócej niż 30 lat było 66. Najdłużej trwające od zawarcia małżeństwa do orzeczenia separacji związki miały staż wynoszący: 46 lat (jedno małżeństwo), 42 lata (jedno małżeństwo), 41 lat (dwa małżeństwa), 39 lat (4 małżeństwa), 38 lat (8 małżeństw). Najkrótszy okres od dnia zawarcia małżeństwa do dnia orzeczenia jego separacji wyniósł 11 miesięcy, najdłuższy 46 lat.

1.2. Forma zawarcia małżeństwa, stosunek małżonków do religii

Z akt wynikało w niewątpliwy sposób, iż 13 małżeństw zostało zawartych w formie kanonicznej ze skutkami w sferze prawa polskiego, oraz że w dwóch przypadkach małżonkowie zawarli związek małżeński tylko przed kierownikiem USC. Forma zawarcia separowanego małżeństwa aż w 284 sprawach (95%) była nieznana.

Po 1998 r., gdy powstała możliwość zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej ze „skutkiem cywilnym”, większość nupturientów wybiera tę właśnie formę. Odsetek małżeństw zawieranych w formie wyznaniowej zależy od miejsca zamieszkania narzeczonych. Najwyższy jest, gdy małżonkowie mieszkają na wsi oraz w miastach liczących do 5000 mieszkańców (ponad 70%), ale nawet mieszkańcy największych miast w ponad połowie przypadków zawierają małżeństwa wyznaniowe³³. Zapewne

³² Dane GUS zawarte w opracowaniu Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 73.

³³ W oparciu o dane GUS P. Szukański (*Małżeństwo...*, s. 84, tabela 3.9) ustalili, że udział małżeństw zawartych w formie wyznaniowej wśród wszystkich zawartych małżeństw w miastach liczących ponad milion mieszkańców wynosił w 1999 r. – 58,8%, w 2007 r. – 61,4%, w 2011 r. – 56,7%, w miastach liczących

więc w badanym zbiorze znacznie więcej niż 4% małżeństw zawarło małżeństwo wyznaniowe (prawdopodobnie kanoniczne), jednakże małżonkowie nie dostrzeżli żadnego istotnego powodu, aby ten fakt ujawnić sądowi. W 15 przypadkach żona i w 8 mąż poinformowali sąd o swojej wierze (w 3 z nich żona zaznaczyła, że praktykuje) i że ma to wpływ na decyzję o zniesieniu separacji, natomiast w 2 sprawach mężowie zadeklarowali swój ateistyczny światopogląd.

Powyższe ustalenie może oznaczać, że względy światopoglądowe nie miały znaczenia przesądzającego zarówno przy decyzji o ubieganiu się o orzeczenie separacji, jak i przy podjęciu decyzji o jej zniesieniu. Jest to wysoce prawdopodobne, gdy zważy się, iż we wcześniejszym badaniu, dotyczącym orzekania separacji, nie została potwierdzona hipoteza, że separację będą głównie wybierać osoby wierzące, niedopuszczające rozwodu z przyczyn światopoglądowych³⁴.

1.3. Wcześniejsze małżeństwa, dzieci, obowiązki alimentacyjne

W 196 przypadkach aktualne małżeństwo było pierwszym związkiem małżeńskim dla żony, w 22 przypadkach drugim bądź kolejnym małżeństwem (w tym w pojedynczych przypadkach był to dla kobiety związek trzeci, czwarty i piąty). Z akt wynikało, że 14 wcześniejszych małżeństw żon było rozwiązanych przez rozwód. W jednym znanym przypadku zawierając aktualnie separowane małżeństwo, żona była wdową. W aktach pozostałych spraw nie było informacji umożliwiających ustalenie, czy dany związek był pierwszym, czy kolejnym małżeństwem żony. Z akt wynikało, że w 19 przypadkach żony miały dzieci nie pochodzące od męża, z którym aktualnie pozostawały w separowanym małżeństwie. W 2 sprawach ciążył na nich ustalony wyrokiem obowiązek alimentacyjny wobec dzieci. Wiadomo było też, że w 160 sprawach żony nie miały takich dzieci. W aktach pozostałych spraw nie było danych na temat dzieci innych niż wspólne małoletnie dzieci małżonków.

185 mężów nie pozostawało wcześniej w innym małżeństwie, natomiast dla 21 aktualnie separowane małżeństwo było kolejnym związkiem małżeńskim. Wiadomo było, że w 10 przypadkach było to drugie małżeństwo. Z akt wynikało, że 10 wcześniejszych małżeństw mężów było rozwiązanych przez rozwód, a 2 ustały wskutek śmierci małżonek. W aktach pozostałych spraw nie było informacji, czy mąż pozostawał wcześniej w innym małżeństwie.

W 19 sprawach mężowie mieli dzieci pochodzące z ich wcześniejszych związków. Z akt 166 spraw wynikało, że mężowie nie mieli takich dzieci. W pozostałych aktach nie było informacji na temat dzieci męża, które nie były dziećmi pochodzącymi z separowanego małżeństwa. Mężowie w dniu wpływu wniosku o zniesienie separacji w 77 sprawach byli zobowiązani do świadczeń alimentacyjnych na rzecz dzieci (pochodzących zarówno z aktualnego małżeństwa, jak i z innych związków) bądź

od 50 000 do 100 000 odpowiednio 63,5%, 64,4%, 60%, ale w miastach do 5000 mieszkańców w 1999 r. w formie wyznaniowej zawarto 72,5% małżeństw, w 2007 r. – 72%, a w 2011 r. – 67%. Na wsiach ten udział wyniósł w 1999 r. – 77,7%, w 2007 r. – 77%, w 2011 r. – 72,9%. W 2015 r. udział małżeństw wyznaniowych (117 645) wśród wszystkich zawartych w tym roku (188 832) wyniósł 62,3% – GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2016, s. 187 tabela 1 (31) oraz s. 195 tabela 5 (35).

³⁴ E. Holewińska-Lapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006, s. 241, 242.

innych osób (z wyłączeniem żony), a wysokość świadczeń była ustalona w prawomocnym wyroku bądź w ugodzie sądowej. Wiadomo było, że w 160 przypadkach nie ciążył na mężach obowiązek alimentacyjny. W pozostałych aktach brak było informacji na ten temat.

Z akt wynikało, że w dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji w 77 (25,7%) przypadkach oboje małżonkowie zamieszkiwali we wsiach, w pozostałych sprawach (74,3%) byli mieszkańcami miast. Powyższe jest zgodne z prawidłowością dotyczącą orzekania separacji (ponad 70% przypadków orzeczonej separacji dotyczy małżonków zamieszkałych w miastach)³⁵.

2. Informacje o małżonkach

2.1. Wiek

2.1.1. Uwaga wprowadzająca

Wiek osób wnoszących o zniesienie separacji pozostaje w związku z wiekiem zawarcia małżeństwa oraz wiekiem w dniu orzeczenia separacji. Przed przedstawieniem informacji o wieku małżonków wnoszących o zniesienie separacji w zbadanych sprawach celowe wydaje się zwrócenie uwagi na systematyczne podnoszenie się wieku osób zawierających małżeństwo.

Na początku lat 90. XX wieku 73% kobiet oraz ponad połowa mężczyzn zawierających małżeństwo nie osiągała wieku 25 lat, w 2000 r. w takim wieku było 62% kobiet i 42% mężczyzn, a w 2012 r. – 36% kobiet i 20% mężczyzn³⁶. W 2000 r. mediana wieku kobiet zawierających małżeństwo wynosiła 23,6 lat, w 2013 r. 26,8 lat. Analogiczne do tych dane dla mężczyzn to 25,6 lat oraz 28,9 lat³⁷. Zbliżona jest częstotliwość zawierania małżeństwa przez kobiety w wieku 20–24 lata oraz 25–29 lat. Wyraźny wzrost częstotliwości zawierania małżeństw dotyczy zarówno kobiet, jak i mężczyzn w grupach wiekowych 30–34 lata oraz 35–39 lat³⁸. Obserwuje się przesunięcie wieku najczęstszego zawierania małżeństwa z grupy 20–24 do 25–29 lat, której udział (mężczyźni i kobiety razem) wynosił w 1990 r. około 20%, w 2000 r. 28%, a w 2012 r. – 42%. Nowożeńcy w miastach są o ok. 1,5 roku starsi od mieszkających na wsi³⁹.

Celowe wydaje się przytoczenie informacji o wieku małżonków w dniu zawarcia małżeństwa następnie separowanego oraz w dniu wniesienia do sądu sprawy o orzeczenie separacji. Separacje zniesione w 2015 r. dotyczyły małżeństw zawartych w różnym czasie i w różnym czasie separowanych.

³⁵ Przykładowo, zgodnie danymi GUS przedstawionymi w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 59, najwięcej separacji dotyczących małżeństw zamieszkałych w miastach – 2059 odnotowano w 2011 r. Stanowiły one 72,4% wszystkich separacji. W 2014 r. separacji dotyczących małżeństw zamieszkałych w miastach było 1395 (72,7% orzeczonych w 2014 r.)

³⁶ GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku*, Materiał na konferencję prasową w dniu 30 stycznia 2014 r., s. 6.

³⁷ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014, s. 44.

³⁸ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*.

³⁹ GUS, *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku*, Materiał na konferencję prasową w dniu 30 stycznia 2014 r., s. 6.

Tabela 8				
Wiek małżonków w dniu zawarcia małżeństwa, w którym w 2015 r. orzeczono separację				
Wiek małżonka	Żony		Mężowie	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Nie więcej niż 24 lata	1090	64,1	824	48,5
Od 25 do 29 lat	348	20,5	516	30,4
Od 30 do 34 lat	123	7,3	165	9,7
Od 35 do 39 lat	52	3,0	69	4,1
Od 40 do 44 lat	33	1,9	49	2,9
Od 45 do 49 lat	29	1,7	26	1,5
Od 50 do 54 lat	13	0,8	25	1,4
55 lat i więcej	12	0,7	26	1,5
Ogółem	1700	100,0	1700	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, *Rocznik Demograficzny 2016*.

Przytaczanie wskazanych informacji dla każdego roku od wprowadzenia separacji do polskiego porządku prawnego nie wydaje się konieczne. Dla stworzenia punktu odniesienia dla prezentowanych ustaleń z badania aktowego odnośnie do wieku małżonków przedstawiam informacje o wieku małżonków w dniu zawarcia małżeństwa następnie separowanego oraz w dniu wniesienia do sądu sprawy o separację, która została orzeczona w 2015 r. Jak wynika z przedstawionego zestawienia, 84,6% żon oraz 78,9% mężów zawarło małżeństwo separowane w 2015 r. przed osiągnięciem 25. roku życia.

Tabela 9				
Wiek małżonków w dniu wniesienia sprawy o separację orzeczoną w 2015 r.				
Wiek małżonka	Żony		Mężowie	
	Częstość	Procent	Częstość	Procent
Nie więcej niż 24 lata	35	2,1	11	0,6
Od 25 do 29 lat	141	8,3	109	6,4
Od 30 do 34 lat	225	13,2	178	10,5
Od 35 do 39 lat	256	15,1	256	15,1
Od 40 do 44 lat	241	14,2	236	13,9
Od 45 do 49 lat	198	11,6	210	12,4
Od 50 do 54 lat	209	12,3	215	12,6
55 lat i więcej	395	23,2	485	28,5
Ogółem	1700	100,0	1700	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, *Rocznik Demograficzny 2016*.

W dniu wniesienia do sądu pozwu bądź wniosku o orzeczenie separacji rozstrzygniętego prawomocnie w 2015 r. najliczniejsze były grupy małżonków liczących nie mniej niż 55 lat (28,5% wszystkich mężów i 23,2% wszystkich żon) oraz

równoliczna grupa mężów i żon (po 256 osób – 15,1%) w wieku od 35 do 39 lat. Nie mniej niż 45 lat w dniu żądania separacji orzeczonej w 2015 r. miało 47,1% żon oraz 53,5% mężów.

2.1.2. Wiek małżonków ustalony w badaniu aktowym

W dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji najmłodsza żona miała 24 lata. Grupa najmłodszych żon była nieliczna (9 osób – 3%). Cztery z nich miały po 29 lat, dwie po 30 lat, a pozostałe liczyły 24, 26 i 28 lat. Najmniej liczna (tylko czteroosobowa) była grupa najstarszych żon, liczących nie mniej niż 72 lata w dniu wpływu wniosku do sądu (dwie z nich miały po 78 lat, jedna 72 i jedna 74 lata).

Tabela 10 Wiek żon w dniu wpływu wniosku do sądu				
L.p.	Wiek żon w dniu wpływu wniosku do sądu	Żony w danym wieku		
		Częstość	Procent	Grupy wiekowe
1.	Od 24 do 30 lat	9	3,0	24–35 lat 8,7%
2.	Od 31 do 35 lat	17	5,7	
3.	Od 36 do 40 lat	33	11,0	36–45 lat 20,7%
4.	Od 41 do 45 lat	29	9,7	
5.	Od 46 do 50 lat	42	14,1	46–60 lat 48,5
6.	Od 51 do 55 lat	44	14,7	
7.	Od 56 do 60 lat	59	19,7	
8.	Od 61 do 65 lat	39	13,1	61–70 lat 19,8%
9.	Od 66 do 70 lat	20	6,7	
10.	Od 72 do 78 lat	4	1,3	72–78 lat 1,3%
11.	Brak danych	3	1,0	
	Ogółem	299	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej wnosili o zniesienie separacji żony liczące w dniu wpływu wniosku do sądu od 56 do 60 lat (19,7%). Dwie kolejne najliczniejsze grupy wiekowe skupiały żony w wieku od 51 do 55 lat oraz od 46 do 50 lat. Łącznie więc blisko połowa żon ubiegających się o zniesienie separacji liczyła od 46 do 60 lat. Prawie co piąta wnioskodawczyni miała od 61 do 70 lat. Średnia wieku żon wynosiła w zbadanych sprawach 51,46 lat, mediana 52 lata.

Wśród mężów, analogicznie do żon, najliczniejszą grupę (19,4%) stanowili mężczyźni w wieku od 56 do 60 lat oraz od 61 do 65 lat (16,7%), a następnie od 36 do 45 lat (16,4%). Najmłodszy mąż w dniu wpływu do sądu wniosku o zniesienie separacji miał 29 lat, a najstarszy 82 lata. Co drugi z wnioskodawców znajdował się w grupie wiekowej od 51 do 65 lat. Średnia wieku mężów wynosiła 54,24 lat, a mediana 56 lat, a więc była wyższa od takich samych ustaleń odnośnie do wieku żon (średnia wieku żon to 51,46 lat, mediana 52 lata).

Tabela 11 Wiek mężów w dniu wpływu wniosku do sądu				
Lp.	Wiek mężów w dniu wpływu wniosku do sądu	Mężowie w danym wieku		
		Częstość	Procent	Grupy wiekowe
1.	29–30 lat	3	1,0	29–35 lat 6,4%
2.	Od 31 do 35 lat	16	5,4	
3.	Od 36 do 40 lat	24	8,0	36–45 lat 16,4%
4.	Od 41 do 45 lat	25	8,4	
5.	Od 46 do 50 lat	31	10,4	10,4%
6.	Od 51 do 55 lat	43	14,4	51–65 lat 50,5
7.	Od 56 do 60 lat	58	19,4	
8.	Od 61 do 65 lat	50	16,7	
9.	Od 66 do 70 lat	30	10,0	66–70 lat 10%
10.	Od 71 do 79 lat	9	3,0	71–79 lat 3%
11.	Od 80 do 82 lat	4	1,3	80–82 lata 1,3%
12.	Brak danych	6	2,0	
	Ogółem	299	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

2.2. Wykształcenie

2.2.1. Uwaga wprowadzająca

Od okresu powojennego odnotowuje się w Polsce istotny wzrost poziomu wykształcenia ludności, w tym wyższego.

Tabela 12 Odsetek ludności powyżej 13 lat o danym poziomie wykształcenia					
Wykształcenie	wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne	podstawowe
Stan w ostatnim dniu roku					
2002	11,1	32,4	23,8	1,8	28,0
2005	14,2	33,0	23,0	5,5	21,8
2010	19,3	33,6	21,9	5,3	18,0
2015	24,3	32,4	21,1	4,7	16,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS⁴⁰.

W 1960 r. osoby o wyższym wykształceniu stanowiły 2% ludności⁴¹, w 2010 r. – 19,3%, a w 2015 r. już 24,3%. Wśród osób z wykształceniem średnim i wyższym kobiety stanowią większość. Z informacji o wykształceniu małżonków, w których

⁴⁰ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2016, s. 164.

⁴¹ F. Stokowski, *Demografia*, s. 62.

związkach orzeciono separacje w latach 2010–2014⁴², wynika, iż najwięcej żon miało wykształcenie średnie, a najwięcej mężów zasadnicze zawodowe.

Tabela 13
Odsetek kobiet i mężczyzn o danym poziomie wykształcenia

Poziom wyksz.	wyższe		średnie i policealne		zasadnicze zawodowe		gimnazjalne		podstawowe	
	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.	Kobiety	Mężcz.
2002	11,8	10,2	35,9	28,7	27,8	30,8	1,7	1,9	29,7	26,2
2005	15,9	12,4	35,6	30,3	17,4	29,5	5,0	5,9	23,5	19,9
2010	22,2	16,1	35,1	31,9	16,3	28,1	4,6	6,2	19,6	16,4
2015	28,3	20,0	33,7	31,0	14,9	27,8	3,9	5,5	18,2	15,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przykładowo w 2010 r. wykształceniem średnim legitymowało się 34,2% separowanych żon i 25,3% separowanych mężczyzn, w 2014 r. odsetki te zwiększyły się odpowiednio do 37,2% oraz 31,8%. Wykształcenie zawodowe zasadnicze miało w 2010 r. 40,8% separowanych mężów i 27,3% separowanych żon, a w 2014 r. odpowiednio 39,2%, i 24,6%.

2.2.2. Wykształcenie małżonków w zbadanych sprawach

Badanie spraw o zniesienie separacji w 2015 r. wykazało, że wśród kobiet najwięcej było osób z wykształceniem średnim (35,8%), zasadniczym zawodowym (29,6%) oraz wyższym (21%)

Tabela 14
Wykształcenie żon

Wykształcenie żon	Częstość	Procent	Poziom wykształcenia
Podstawowe	33	12,8	Podstawowe i gimnazjalne 13,6%
Gimnazjalne	2	0,8	
Zawodowe (podstawowe)	76	29,6	Zawodowe 29,6%
Średnie ogólne (bez wyuczonego zawodu)	24	9,3	Średnie 35,8
Średnie techniczne	68	26,5	
Wyższe zawodowe (licencjat, inżynierskie)	18	7,0	Wyższe 21%
Wyższe magisterskie	36	14,0	
Ogółem	257	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Kobiety z co najmniej średnim wykształceniem stanowiły 56,8% separowanych żon, które wniosły o zniesienie separacji.

⁴² Dane GUS przedstawione w opracowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 66–67.

Tabela 15 Wykształcenie mężów			
Wykształcenie mężów	Częstość	Procent	Poziom wykształcenia
Podstawowe	31	12,4	Podstawowe 12,4%
Zawodowe (podstawowe)	126	50,4	Zawodowe 50,4%
Średnie ogólne (bez wyuczonego zawodu)	4	1,6	Średnie 21,6%
Średnie techniczne	50	20,0	
Wyższe zawodowe (licencjat, inżynierskie)	8	3,2	Wyższe 15,6%
Wyższe magisterskie	31	12,4	
Ogółem	250	100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Co drugi mąż (50,4%) miał zasadnicze wykształcenie zawodowe. Wykształcenie średnie (głównie techniczne) miało 21,6% mężów wnoszących o zniesienie separacji, a wyższe – 15,6%. Najliczniejsze były grupy żon i mężów o wykształceniu zawodowym na podstawowym (zasadniczym) poziomie, lecz częściej taki poziom wykształcenia reprezentowali mężowie (o blisko 21 punktów procentowych) oraz o średnim wykształceniu zawodowym (tu przewagę miały żony – o 6,5 punktu procentowego).

3.4. Źródła utrzymania

3.4.1. Uwaga wprowadzająca

Zróźnicowanie aktywności zawodowej według płci było obserwowane we wszystkich spisach powszechnych.

Tabela 16 Współczynnik aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w Polsce					
Rok	Kobiety	Mężczyźni	Rok	Kobiety	Mężczyźni
1960	40	55	1988	57	74
1970	46	58	2002	49	62
1978	59	77	2011	46	60

Źródło: F. Stokowski, *Demografia*, Warszawa 2015, s. 61, tablica 3.5

Zmieniający się współczynnik aktywności zawodowej w latach spisów powszechnych stanowi konsekwencję zmian związanych z cechami demograficznymi ludności oraz z sytuacją ekonomiczną kraju. Najwyższą aktywność zawodową odnotowano pod koniec lat 70. XX wieku. Wskaźniki aktywności zawodowej zmieniają się z wiekiem. Najwyższa aktywność zawodowa mężczyzn jest odnotowywana, gdy liczą od 25 do 49 lat. Najwyższa aktywność zawodowa kobiet przypada na okres od 35 do 49 roku życia. Zróźnicowanie to jest zapewne związane z obowiązkami macierzyńskimi⁴³. Statystycznie wyższa jest aktywność zawodowa mężczyzn.

⁴³ F. Stokowski, *Demografia*, s. 60.

Wskaźnik aktywności mężczyzn dla całej populacji w Polsce przekracza 60%, a dla kobiet jest niższy od 50%⁴⁴.

3.4.2. Aktywność zawodowa i źródła utrzymania małżonków w zbadanych sprawach

Blisko połowa żon (49,2%) oraz ponad połowa mężów (51,8%) utrzymywała się z wynagrodzenia za pracę. Zważywszy na znaczny udział osób w wyższych grupach wiekowych wśród badanych ubiegających się o zniesienie separacji, istotną rolę wśród źródeł utrzymania stanowiły emerytury.

Tabela 17 Źródła utrzymania żon		
Źródła utrzymania żon	Częstość	Procent
Wynagrodzenie za pracę	112	49,2
Renta	13	5,7
Emerytura	50	21,9
Własne gospodarstwo rolne samodzielnie prowadzone	6	2,6
Rodzinne gospodarstwo rolne (ew. z krewnymi – bez męża)	9	3,9
Na wyłącznym utrzymaniu krewnych	3	1,3
Na wyłącznym utrzymaniu męża	26	11,4
Działalność gospodarcza z mężem	5	2,2
Inne	4	1,8
Ogółem	228	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 18 Źródła utrzymania mężów		
Źródła utrzymania mężów	Częstość	Procent
Wynagrodzenie za pracę	115	51,8
Renta	18	8,1
Emerytura	53	23,8
Własne gospodarstwo rolne samodzielnie prowadzone	8	3,6
Gosp. rolne, inna dział. gosp. (ew. z krewnymi – bez męża)	17	7,6
Na wyłącznym utrzymaniu krewnych	1	0,5
Działalność gospodarcza z żoną	5	2,3
Inne	5	2,3
Ogółem	222	100,0

Źródło: opracowanie własne.

⁴⁴ F. Stokowski, *Demografia*, s. 60.

3. Informacje o dzieciach

3.1. Informacje ogólne o separacjach małżeństw z małoletnimi dziećmi

Separację wybierają zarówno małżonkowie mający małoletnie dzieci, jak i bezdzietni bądź mający dorosłe samodzielne dzieci. Separacja wydaje się być nieco korzystniejsza dla dzieci od rozwodu. Gdy jest znoszona – wskutek powrotu do zgodnego pożycia – sytuacja dzieci zdecydowanie powinna się poprawić. Odsetek separowanych małżeństw z małoletnimi dziećmi zmieniał się w poszczególnych latach orzekania separacji.

Tabela 19				
Małżeństwa z małoletnimi dziećmi separowane w latach 2003–2012				
Rok	Separacje ogółem	Separowane małżeństwa z małoletnimi dziećmi		Procent małżeństw bez małoletnich dzieci
		częstość	procent	
2003	3.027	1.915	63,3	36,7
2004	5.891	4.499	76,4	23,6
2005	11.600	9.700	83,6	16,4
2006	7.978	5.823	73,0	27,0
2007	4.927	3.363	68,3	31,7
2008	5.289	2.457	46,6	53,4
2009	3.233	1.969	60,9	39,1
2010	2.789	1.617	58,0	42,0
2011	2.843	1.596	56,2	43,8
2012	2.515	872	34,7	63,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz informacji Ministerstwa Sprawiedliwości, *Separacje orzeczone małżeństw posiadających wspólne małoletnie dzieci*, opracowanej przez Joannę Kasprzak, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej MS.

W przedstawionym w tabeli dziesięcioletnim okresie (2003–2012) najniższy udział separowanych małżeństw z małoletnimi dziećmi odnotowano w 2012 r., gdy wynosił 34,7%. Najwyższy był w 2005 r. i wynosił aż 83,6%. Wysokie wartości przybierał też w 2004 r. i w 2006 r. (nie mniej niż 73%). Zapewne jest to konsekwencją szczególnie wysokiej „popularności” separacji w latach 2005–2006, wynikającej z pragnienia części małżonków, będących rodzicami małoletnich dzieci, pozyskania wyższych świadczeń rodzinnych adresowanych do osób „samotnie wychowujących dzieci” (w tym rodziców rozwiedzionych i separowanych) w porównaniu z przewidzianymi dla dzieci wychowywanych przez rodziców będących małżonkami. Jak wynika z przedstawionego zestawienia, udział małżeństw z małoletnimi dziećmi wśród wszystkich z orzeczoną separacją nigdy nie osiągnął równie wysokich wartości, jak w latach 2004–2007. Po 2010 r. separacje były orzekane w co najmniej 40% spraw w małżeństwach nieposiadających małoletnich dzieci (w 2014 r. było ich 49,7%)⁴⁵. Małoletnie dzieci pochodzące

⁴⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 59.

z separowanych małżeństw najczęściej były jedynakami. Przykładowo w 2010 r. wśród 1617 separowanych małżeństw z małoletnimi dziećmi w 795 (49,2%) było jedno dziecko, w 582 (36%) dwoje dzieci, w 172 (10,6%) troje dzieci, a w 68 (4,2%) nie mniej niż czworo dzieci⁴⁶. W 2014 r., w którym orzeczono separacje w 1918 przypadkach (w tym w 964 w małżeństwach z małoletnimi dziećmi), w 519 (53,8%) małżonkowie mieli jedno dziecko, a w 325 (33,8%) dwoje dzieci⁴⁷. Część dzieci w okresie trwania separacji mogła osiągnąć pełnoletniość. Nie mniej przedstawione dane tworzą tło dla ustaleń dotyczących dzieci w sprawach o zniesienie separacji.

3.2. Informacje o dzieciach w zbadanych sprawach o zniesienie separacji

Wiadomo było, że z 229 separowanych związków (76,6%) pochodziły wspólne dzieci (choćby nawet nie żyły już w czasie, gdy toczyły się analizowane postępowania), a 35 (11,7%) małżeństw było bezdzietnych. Nie było informacji o dzieciach w pozostałych 35 małżeństwach. O ile małżonkowie mieli w tych sprawach wspólne dzieci, to zapewne były one pełnoletnie. Z niektórych małżeństw pochodziły zarówno małoletnie, jak i pełnoletnie dzieci, których sytuacja była zróżnicowana⁴⁸.

Dzieci małoletnie w dniu orzeczenia separacji mieli małżonkowie w 109 sprawach. W dniu zniesienia separacji z akt zbadanych spraw wynikało, że wspólne małoletnie dzieci mieli małżonkowie w 96 przypadkach. W 62 z nich małżonkowie mieli jedno małoletnie dziecko, w 26 sprawach dwoje, w 8 po troje dzieci, w jednym przypadku pięcioro. Nie można wykluczyć, że w niektórych pozostałych sprawach małżonkowie mieli również wspólne małoletnie dzieci, ale w aktach nie było informacji na ich temat. Liczba dziewczynek i chłopców była zbliżona, z niewielką (2%) przewagą po stronie chłopców. Najmłodsze ze wspólnych dzieci liczyło miesiąc, najstarsze 17 lat i 8 miesięcy. O stanie rozwoju, zdrowia, edukacji, problemów wychowawczych dzieci w aktach nie było informacji.

Dzieci pełnoletnie nie były przedmiotem zainteresowania sądu. Informacje na ich temat były w aktach sporadyczne i z reguły z inicjatywy samych małżonków. Z akt wynikało, że 93 (31,1%) małżeństwa mają wspólne pełnoletnie dzieci, które są już samodzielne i nie wymagają pomocy rodziców. W 7 (2,3%) przypadkach małżonkowie ujawnili, że ich pełnoletnie dzieci są zdrowe i sprawne, ale jeszcze nie są samodzielne (głównie w związku z kontynuacją nauki) i pozostają na utrzymaniu rodziców lub korzystają z innej ich pomocy. Dwa małżeństwa miały pełnoletnie dzieci niepełnosprawne, wymagające stałej opieki.

⁴⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 60, tabela 2.10.1.

⁴⁷ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa. Sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2010–2015*, s. 59.

⁴⁸ W 12 sprawach obok małoletnich dzieci były też wspólne pełnoletnie, samodzielne, niewymagające pomocy dzieci (w tym mające już własne rodziny z dziećmi), a w kolejnych 7 wszystkie dzieci były niesamodzielne, z tym że przynajmniej jedno z nich już osiągnęło pełnoletniość. W 8 przypadkach małżonkowie mieli pełnoletnie sprawne dzieci – niektóre z nich były jeszcze niesamodzielne, głównie w związku z odbywaniem studiów wyższych, a pozostałe były samodzielne, niewymagające pomocy. W 2 rodzinach wychowywały się pełnoletnie dzieci niepełnosprawne, a ich rodzeństwo było już dorosłe i usamodzielnione. W 5 sprawach małżonkowie mieli jednocześnie dzieci małoletnie i pełnoletnie, z tym że niektóre z pełnoletnich dzieci były już samowystarczalne, a niektóre nadal się uczyły i wymagały pomocy ze strony rodziców. W jednej ze spraw małżonkowie mieli wspólne małoletnie dziecko i oczekiwali kolejnego, poczętego w okresie separacji (łącznie w 7 przypadkach poinformowali sąd, że żona jest ciężarna).

III. INFORMACJE O SPRAWACH, W KTÓRYCH ORZECZONO SEPARACJE ZNIESIONE W ANALIZOWANYCH POSTĘPOWANIACH

1. Uwagi wprowadzające

Przedstawiane w poniższych rozważaniach ustalenia zostały poczynione na podstawie analizy 299 spraw o zniesienie separacji oraz 150 spraw, w których aktualnie znoszona separacja została orzeczona. Informacje na temat separacji zawarte w obu zbiorach akt były dosyć ograniczone. W części spraw o zniesienie separacji były także dane umożliwiające poczynienie najistotniejszych ustaleń dotyczących przyczyny orzeczenia separacji. Z kolei zakres informacji zawartych w aktach o orzeczenie separacji był bardzo zróżnicowany, a w sprawach, w których separację orzeczono na zgodny wniosek małżonków – bardzo skromny. Niekiedy dopiero z wypowiedzi małżonków podczas rozprawy w sprawie o zniesienie separacji wynikały przyczyny orzeczenia separacji. Dlatego nie było uzasadnione tworzenie oddzielnych ankiet dla każdego ze zbioru zbadanych akt. Ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego, który spowodował orzeczenie separacji, nastąpiło na podstawie wszystkich wymienionych źródeł informacji.

Celowe wydaje się przypomnienie, iż w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zostało wcześniej przeprowadzone badanie spraw o orzeczenie separacji⁴⁹. Aktualne badanie wykazało, że mimo upływu znacznego okresu od wykonania powołanej analizy, stany faktyczne spraw, w których orzekana jest współcześnie separacja, nie odbiegają w znaczący sposób od zawartych w aktach spraw zakończonych w 2002 r. Wyniki powołanego badania i przedstawiona w nim kazuistyka mogą być nadal traktowane jako istotny punkt odniesienia (swoiste „tło”) dla ustaleń prezentowanych w niniejszym opracowaniu.

2. Tryb postępowania – znane bądź domniemywane przyczyny jego wyboru

Z akt zbadanych spraw o zniesienie separacji wynikało, iż w 75% przypadków separacja była orzeczona w trybie procesowym, a w 25% w trybie nieprocesowym. W 148 sprawach rozpoznanych w trybie procesowym, niezależnie od stanowiska obojga małżonków co do celowości i zasadności orzeczenia separacji, tryb procesowy był jednym dopuszczalnym trybem postępowania, z małżeństwa pochodzili bowiem wspólne małoletnie dzieci (art. 61¹ § 3 k.r.o.). Z akt wynikało, że w 26 sprawach, w których małżonkowie nie mieli wspólnych małoletnich dzieci w dniu wpływu do sądu pozwu o separację, a więc nie było jednoznacznie sformułowanej ustawowej przeszkody do skorzystania z nieprocesowego trybu postępowania, nie został on wybrany. Przyczyną tego był brak zgodnego działania małżonków, wynikający albo z bardzo głębokiego konfliktu, albo z niemożności porozumienia się

⁴⁹ E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006. Przedmiotem analizy stanowiącej podstawę dla wskazanego opracowania były akta 324 spraw, w których orzeczenie kończące postępowanie w sposób prawomocny zapadło w okresie 2.01–30.06.2002 r., niezależnie od dnia wpływu do sądu pozwu lub wniosku o orzeczenie separacji. Uwzględniono, że separacja może być orzeczona w trybie procesowym i nieprocesowym. Wylosowano 20-procentową próbę spraw procesowych i 30-procentową próbę spraw nieprocesowych. Większy odsetek spraw rozpoznanych w trybie nieprocesowym wynikał ze znacznie mniejszej liczebności spraw nieprocesowych o orzeczenie separacji.

z uwagi na stan jednego z nich (przykładowo z małżonkiem alkoholikiem), osadzenie w zakładzie karnym bądź z innych przyczyn obiektywnych (przykładowo w konsekwencji długotrwałej separacji faktycznej jednej ze stron nie było znane miejsce pobytu współmałżonka, zwłaszcza gdy nie przebywał on w Polsce).

Mimo że finalnie została orzeczona separacja, w części spraw postępowanie rozpoczęło się od wniesienia pozwu rozwodowego, co wykluczało rozważanie wspólnego wniosku o separację. W jednej ze spraw (wyjątkowo spornej) pozwana żona nie chciała wyrazić zgody na orzeczenie separacji i zaskarżyła orzekający ją wyrok sądu pierwszej instancji, więc wspólny wniosek o separację nie był nigdy przedmiotem rozważań małżonków.

Przynajmniej w dwóch sprawach małżonkowie zgodni co do żądania separacji pozostawali w sporze odnośnie do orzeczenia o winie rozkładu pożycia małżeńskiego.

W pozostałych sprawach małżeństw niemających wspólnych małoletnich dzieci nie można było ustalić przyczyn braku zgodnego żądania orzeczenia separacji w trybie nieprocesowym. Można domniemywać, że w większości tych spraw małżonkowie mieli kłopoty emocjonalne z podjęciem dialogu w kwestii unormowania sytuacji kryzysowej w małżeństwie. Zapewne także nie zawsze mieli wystarczającą wiedzę o możliwości skorzystania z nieprocesowego trybu postępowania o separację.

Na 193 sprawy (193 = 100%), w których separacja była orzeczona w trybie procesowym, w 169 (87,6%) powództwo wniosła żona⁵⁰. Dane dotyczące rozvodu wykazują, że – podobnie jak w przypadku separacji – zdecydowanie częściej powództwo wnoszą żony niż mężowie⁵¹.

3. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, które spowodowały orzeczenie separacji

3.1. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego separowanych małżeństw ustalone w statystykach GUS

Według ustaleń Głównego Urzędu Statystycznego najistotniejszymi przyczynami rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach, w których została orzeczona separacja w latach 2010–2014, były: nadużywanie alkoholu, niezgodność charakterów, nieodochowanie wierności małżeńskiej, choć odsetki tych przyczyn nie były jednakowe w wymienionym okresie.

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, systematycznie zwiększa się przyczyna określona jako „niezgodność charakterów”, a udział pozostałych głównych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego ulega zmniejszeniu. Ustalenie rzeczywistych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego jest bardzo trudne, wymaga precyzyjnego,

⁵⁰ Z powołanego wcześniejszego badania wykonanego w IWS wynikało, że pozew o separację w 84% spraw wniosły żony, a przeprowadzona analiza uzasadnień ich pozwów wykazała, że decyzja o separacji była najczęściej konsekwencją patologicznej sytuacji w rodzinie, związanej z biedą, nadużywaniem alkoholu przez pozwanego męża i towarzyszącą temu brutalnością w codziennym życiu oraz nieodochowaniem wierności (E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, s. 145–149 i 246–247).

⁵¹ Z najnowszego badania problematyki rozwodowej, przeprowadzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, obejmującego 400 losowo dobranych spraw o rozwód, rozpoznanych w 2015 r., wynika, iż żony wniosły powództwo o rozwód w 70,5% zbadanych przypadków (J. Włodarczyk-Madejska, *Divorce Requested by Spouse, Exclusively at Fault – the Family and Guardianship Code (Remarks on the Principle of Recrimination)*, „Prawo w Działaniu” 2016/25, s. 226 i n.).

docieklivego postępowania dowodowego. Badania aktowe spraw o rozwód i separację uprawdopodobniają tezę, iż takie cechy mają tylko nieliczne postępowania. Ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego są więc zwykle obciążone błędem. Mimo tego ustalenia dokonywane na podstawie analizy akt sądowych zapewne są bliższe prawdy od podawanych w ujęciu statystycznym przez GUS⁵². Dotyczy to w szczególności przyczyny oznaczonej jako „niezgodność charakterów”. Brak jest podstaw do ustalenia, co oznacza wymienione pojęcie oraz jak jest ono rozumiane przez małżonków powołujących się na niezgodność swoich „charakterów”, autorów różnych wzorów pozwów, a także przez sądy orzekające w sprawach o rozwód i separację.

Tabela 20 Główne przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach, w których orzeczono separację w latach 2010–2014					
Główne przyczyny rozkładu pożycia małż. w roku (w procentach)	2010	2011	2012	2013	2014
Nadużywanie alkoholu	35,0	32,3	34,0	30,2	26,4
Niezgodność charakterów	24,6	28,5	27,5	31,3	35,1
Niedochowanie wierności	16,1	15,8	14,7	13,9	13,7

Źródło: GUS.

Zgodnie z definicją słownikową charakter to „zespół cech psychicznych względnie stałych, właściwych danemu człowiekowi”⁵³. Być może więc chodzi o „osobowość”, definiowaną w psychologii jako „złożony zbiór własności psychicznych, które wpływają na charakterystyczne wzorce zachowania jednostki, niezmiennie czasowo i sytuacyjnie”⁵⁴, które powodują, że jednostki różnią się między sobą. Nie istnieje jednak „jednolita teoria osobowości” akceptowana przez większość psychologów⁵⁵. Niezależnie od tego, jaka w danym przypadku teoria osobowości zostałaby przyjęta, każda wymagałaby ustaleń cech stron dokonanej przez biegłego. To zaś z całą pewnością nie jest dokonywane w ramach postępowań sądowych o rozwód i separację. Małżonkowie nie przedstawiają też sądowi opinii określającej osobowość ani wyników badań psychologicznych z zakresu psychospołecznych uwarunkowań poziomu ich satysfakcji z małżeństwa, choć psychologii są znane (i stale doskonalone) różne narzędzia badawcze, oceniające – w możliwie zobjektywizowany sposób – jakość związku małżeńskiego w powiązaniu z cechami osobowości małżonków⁵⁶.

Sąd Najwyższy jeszcze w latach 50. XX wieku zwracał uwagę, że nie można opierać żądania rozwodu na twierdzeniu o niedobraniu się małżonków z powodu różnicy charakterów. Zawinione przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego mogą natomiast pozostawać w związku z ujemnymi cechami charakteru⁵⁷.

⁵² Przeprowadzone w 1991 r. reprezentatywne badania przyczyn rozwodów doprowadziły do innych ustaleń, niż wynikające z opublikowanych danych GUS. Zob. w szczególności: M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje*, „Wiadomości Statystyczne” 2003/10; M. Kuciarska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Paradyś, *Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki*, Warszawa 1993.

⁵³ <http://sjp.pwn.pl/slowniki/charakter.htm> (dostęp: 16.09.2016 r.).

⁵⁴ P.G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 1999, s. 519.

⁵⁵ P.G. Zimbardo, *Psychologia...*, s. 521–543.

⁵⁶ M. Płopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2008, w szczególności rozdział II, pt. „Z psychologicznych badań nad małżeństwami o różnym poziomie integracji”, s. 113–240.

⁵⁷ Wyrok SN z 15.01.1952 r., C 502/51, NP 1953/5.

Małżonkowie chętnie, od kilkudziesięciu lat, powołują się na „niezgodność charakterów”, zwykle nie chcąc ujawnić rzeczywistych, częstokroć zwinionych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego⁵⁸, co potwierdzają badania aktowe przeprowadzone w różnym czasie. Przykładowo badanie akt spraw rozwodowych, przeprowadzone w maju 1974 r. przez Instytut Badania Prawa Sądowego i Główny Urząd Statystyczny⁵⁹, wykazało, że „niezgodność charakterów” była jedną z trzech najczęściej wskazywanych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego (po alkoholizmie i niewierności). Wskazano ją wówczas w uzasadnieniach 16,2% spraw. Jeżeli powodami byli mężowie, to na niezgodność charakterów powoływali się w 24,7% spraw. W tych sprawach w toku procesu ustalono jednak inne skonkretyzowane przyczyny – w pierwszej kolejności naruszenie obowiązku wierności małżeńskiej⁶⁰. Podobne ustalenia poczyniła w badaniu z 1991 r. Marlena Kuciarska-Ciesielska, trafnie nazywając „niezgodność charakterów” rodzajem „worka”, do którego można „wrzucić różne przypadki”⁶¹. Powyższe zostało potwierdzone także w badaniu dotyczącym orzekania separacji w 2002 r. W przypadkach, w których w postępowaniu procesowym o orzeczenie separacji zweryfikowano „niezgodność charakterów”, okazało się, że w 27,6% wystąpiły konflikty na tle finansowym, w 27,5% przypadków chodziło o naruszenie obowiązku wierności, w 20,6% o nadużywanie alkoholu, a w 17,2% o zerwanie więzi intymnej⁶².

Zmierzając do ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach o separację (lub o rozwód), należy z dużym sceptycyzmem podchodzić do powoływania się na „niezgodność charakterów”. Wzrost udziału tej przyczyny skłania do tezy, iż w znacznym odsetku spraw, w których nie została ona skonkretyzowana, zapewne postępowanie dowodowe nie było wystarczająco wnikliwe, a rzeczywiste przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego nie zostały ustalone przez sąd.

3.2. Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego w sprawach o separację znoszoną w zbadanych postępowaniach z 2015 r.

W zbadanych sprawach o zniesienie separacji przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego wystąpiły w większości po stronie mężów. Na pierwszym miejscu w ujęciu procentowym (29,4%) znalazło się nadużywanie alkoholu przez mężów i inne nałogi; brak udziału mężów w zaspokajaniu potrzeb rodziny, wyrażający się w niedostarczaniu jakichkolwiek środków na utrzymanie własne i wspólnych dzieci małżonków (15,1%); konflikty, których źródłem było zadłużenie mężów i zaciąganie przez nich kredytów, co rzutowało na sytuację rodziny (13,4%); znęcanie się fizyczne nad żoną (10%).

⁵⁸ Tak też P. Szukalski (*Małżeństwo...*, s. 126) wskazujący na nieprecyzyjność tego pojęcia, które może oznaczać „realną niemożność porozumienia się, jak i wygodną «przykrywkę» umożliwiającą kulturalne rozstanie się (...)”.

⁵⁹ W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977, s. 78.

⁶⁰ W 610 sprawach, w których w pozwie wskazano na „niezgodność charakterów” okazało się, że chodziło o trwałe związanie się małżonka z inną osobą – w 18% spraw; niewierność – w 16,1% spraw; brak zainteresowania domem i rodziną – w 9,5% spraw; alkoholizm – w 5,2% spraw; nieporozumienia na tle seksualnym – w 5,1% spraw; nieporozumienia na tle finansowym – w 4,4% spraw; znęcanie się fizyczne i moralne nad rodziną – w 1,5% spraw. W pozostałych sprawach ustalono inne skonkretyzowane przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego (W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów...*, s. 73–74).

⁶¹ M. Kuciarska-Ciesielska, *Rozwody i separacje*, s. 54. Autorka zwróciła uwagę na znaczny odsetek badanych, którzy wskazywali na niemożność porozumienia się (33,9% rozwiedzionych kobiet, 49,5% mężczyzn) oraz brak zainteresowania rodziną (37,4% kobiet, 12,4% mężczyzn) jako główne przyczyny rozpadu ich związku. Te właśnie przyczyny często są określane przez sądy jako „niezgodność charakterów”.

⁶² E. Holewińska-Lapińska, *Orzekanie separacji*, s. 182.

Tabela 21
Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego

L.p.	Przyczyna rozkładu pożycia, która wystąpiła po stronie męża lub żony	Przyczyna po stronie			
		męża		żony	
		Częstość	Procent*	Częstość	Procent*
1	Trwałe związanie z inną osobą	6	2,0	2	0,7
2	Niewierność	14	4,7	4	1,3
3	Nadużywanie alkoholu i inne nałogi	88	29,4	6	2,0
4	Hazard	8	2,7	0	0,0
5	Problemy dotyczące pożycia seksualnego	6	2,0	6	2,0
6	Konflikty na tle finansowym (kredyty, zadłużenie)	40	13,4	3	1,0
7	Niedostarczanie środków na utrzymanie własne, dzieci	45	15,1	1	0,3
8	Brak pracy, nieszukanie pracy	14	4,7	2	0,7
9	Fizyczne znęcanie się nad współmałżonkiem	30	10,0	0	0,0
10	Psychiczne znęcanie się nad współmałżonkiem	1	0,3	0	0,0
11	Fizyczne znęcanie się nad dzieckiem	5	1,7	0	0,0
12	Brak zainteresowania domem i rodziną	28	9,4	1	0,3
13	Niegospodarność, lekkomyślność	9	3,0	3	1,0
14	Nieuzasadniona zazdrość	5	1,7	0	0,0
15	Niechęć do posiadania dzieci	0	0,0	2	0,7
16	Choroba danego małżonka	5	1,7	6	2,0
17	Brak współdziałania w leczeniu/pielęgnacji dziecka	11	3,7	1	0,3
18	Brak współdziałania w problemach wychowawczych	6	2,0	0	0,0
19	Skazanie na karę pozbawienia wolności	10	3,3	0	0,0
20	Niezgodność charakterów	28	9,4	28	9,4
21	Inne (różne)	53	17,7	34	11,4

*299 = 100%

Źródło: opracowanie własne.

W licznych przypadkach wystąpiły też inne, bardzo zróżnicowane przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego (ostatnia pozycja w tabeli)⁶³. Natomiast w co najmniej 4 przypadkach można było zasadnie domniemywać, że małżonkowie doprowadzili do bezpodstawnego orzeczenia separacji (zapewne świadomie podając nieprawdziwe informacje) w celu nabycia statusu osób samotnych, ułatwiającego pozyskiwanie świadczeń pomocy społecznej. W około 10% spraw nie zweryfikowano, co kryło się pod określeniem „niezgodności charakterów”. We wcześniejszym badaniu spraw o orzeczenie separacji, wykonanym w IWS,

⁶³ Przykładowo: niejednakowe traktowanie przez małżonka wspólnych dzieci i pasierbów pozostających ze wspólnocie domowej; konflikty związane z pieczą nad niepełnosprawnymi dziećmi; konflikty wynikające z nierównego podziału obowiązków domowych lub wynikających ze wspólnie prowadzonej działalności gospodarczej; problemy dotyczące dorosłych dzieci; podejrzenie popełnienia przestępstwa przez męża na szkodę dzieci wychowywanych w ramach rodziny zastępczej prowadzonej przez małżonków; konflikty z krewnymi jednego z małżonków; długotrwale oddzielne zamieszkiwanie, jako konsekwencja wykonywania przez jedno z małżonków pracy poza miejscem stałego zamieszkania rodziny (w odległych regionach kraju lub za granicą); konieczność roztoczenia opieki nad wymagającymi pomocy starymi rodzicami; ukrywanie się przed wierzycielami lub wymiarem sprawiedliwości itp.

postępowanie dowodowe potwierdziło m.in., że główną przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego w 40% spraw było nadużywanie alkoholu przez mężów i w 3,4% przez żony⁶⁴.

Niezmiennie więc za główną bądź jedną z najistotniejszych przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego w Polsce można uznać nadużywanie alkoholu przez mężów ze wszystkimi tego negatywnymi skutkami. Należy jednak odnotować, iż wzrasta doniosłość konfliktów na tle niewywiązywania się przez mężów z obowiązku przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny oraz ich nadmiernego zadłużenia, wynikającego najprawdopodobniej z pochopnie podjętych decyzji o zaciągnięciu kredytów bądź o skorzystaniu z różnego rodzaju pożyczek (w tym tzw. chwilówek) oferowanych przez podmioty niebędące bankami za lichwiarskie oprocentowanie, a także „niechęć” do znalezienia zatrudnienia i w konsekwencji przerzucenie ciężaru utrzymania rodziny na żonę. Wymienione stany faktyczne łącznie wystąpiły w 33,2% spraw, w których orzeczono separację zniesioną w 2015 r.

III. POSTĘPOWANIE W SPRAWACH O ZNIESIENIE SEPARACJI

1. Uwagi wprowadzające

Zniesienie separacji jest orzekane w postępowaniu nieprocesowym, które (analogicznie do postępowania o orzeczenie separacji) toczy się przed sądem okręgowym. Ustalenie sądu właściwego miejscowo następuje na podstawie takich samych kryteriów jak w sprawie o orzeczenie separacji (art. 567¹ k.p.c.). Obowiązkowe jest przeprowadzenie rozprawy.

Zgodne stanowisko małżonków w przedmiocie zniesienia separacji wskazuje na ich wolę powrotu do sytuacji sprzed orzeczenia separacji. Konsekwencją tego jest postanowienie art. 567⁵ k.p.c., iż z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie separacji zawieszają się z urzędu postępowanie w sprawie o eksmisję jednego z małżonków pozostających w separacji ze wspólnego mieszkania, jak również postępowanie w sprawie o korzystanie przez małżonków pozostających w separacji ze wspólnego mieszkania. Z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o zniesieniu separacji postępowanie umarza się z urzędu. (Już w tym miejscu należy zasygnalizować, iż w żadnej ze zbadanych spraw opisany w art. 567⁵ k.p.c. stan faktyczny nie wystąpił.)

Małżonkowie mogą wnosić o zniesienie separacji mimo trwającego zupełnego rozkładu pożycia i przyczyny, która stan ten wywołała (przykładowo alkoholizmu małżonka, innych uzależnień, osadzenia w zakładzie penitencjarnym – nawet dożywotniego – itp.). Sąd nie ocenia zasadności podjętej decyzji z punktu widzenia dobra każdego z małżonków, choćby zachodziło przypuszczenie, że może być zagrożone

⁶⁴ 11% zbadanych wówczas spraw, rozpoczętych pozwem o separację, zakończyło się w 2002 r. orzeczeniem rozwodu (jeśli zostaną pominięte uwzględnione w relacjonowanym badaniu sprawy zakończone umorzeniem postępowania, okazuje się, że udział spraw zakończonych orzeczeniem rozwodu stanowi 12,4% spraw o separację rozpoznawanych w trybie procesowym i zakończonych merytorycznie). W tej grupie spraw wśród przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego (zupełnego i trwałego), które wystąpiły po stronie mężów, najczęściej miało miejsce znęcanie się nad żoną (89,7%), brak zainteresowania domem i rodziną (79,3%), niewierność (72,4%), nadużywanie alkoholu (62,1%). Gdy przyczyna rozkładu wystąpiła po stronie żon, to najczęściej były to konflikty na tle finansowym (20,7%) oraz niewierność (17,2%). Na 268 zbadanych spraw o orzeczenie separacji w trybie procesowym 75,4% (202 sprawy) zakończyło się orzeczeniem separacji, 1,1% (3 sprawy) oddaleniem powództwa, 10,8% (29 spraw) orzeczeniem rozwodu. W pozostałych 34 sprawach (12,7%) nastąpiło umorzenie postępowania (E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, s. 203, 213).

(przykładowo gdy jedno z małżonków było sprawcą, a drugie ofiarą przemocy). Sąd w postępowaniu o zniesienie separacji powinien badać, czy małżonkowie działają świadomie i swobodnie. Dostrzeżenie stanu zagrożenia dobra jednego z małżonków wskutek zniesienia separacji powinno skłaniać do docieklowości w celu ustalenia, czy taki małżonek działa swobodnie. Najczęściej sąd może powziąć wątpliwość odnośnie do działania swobodnego i świadomego na podstawie zachowania małżonka podczas rozprawy. Jest to szczególnie istotne, gdy małżonek jest w podeszłym wieku, złym stanie zdrowia, a jego zachowanie sugeruje brak orientacji charakterystyczny przykładowo dla choroby Alzheimera bądź pozostawania pod wpływem leków zmniejszających świadomość. Obecność obojga małżonków podczas rozprawy wydaje się więc konieczna.

Powrót do wspólnego pożycia nie stanowi przesłanki zniesienia separacji, a zatem sąd nie bada, czy nastąpił. Zgodne stanowisko małżonków w przedmiocie zniesienia separacji, istniejące w dacie wyrokowania, i brak cofnięcia wniosku do dnia uprawomocnienia się orzeczenia znoszącego separację (a więc także podczas postępowania przed sądem drugiej instancji, o ile postanowienie o zniesieniu separacji bądź o oddaleniu wniosku zostało zaskarżone) decyduje o rozstrzygnięciu. Cofnięcie wniosku (inne zachowanie wyrażające zmianę stanowiska i brak zgody na zniesienie separacji) powoduje umorzenie postępowania (art. 567² § 1 k.p.c.).

Separacja potencjalnie może zostać zniesiona, choć małżonkowie nadal żyją w rozłączeniu i nie występuje pozytywna prognoza podjęcia wspólnego zgodnego pożycia. Sąd nie bada, czy w danym stanie faktycznym zniesienie separacji jest korzystne dla wspólnych dzieci małżonków, o ile takie posiadają. Kwestia ta zwykle nie jest poddawana jakiegokolwiek refleksji (ani w wypowiedziach teoretyczno-komentatorskich, ani w praktyce orzecniczej), bowiem przyjmowane jest milcząco domniemanie faktyczne, iż zniesienie separacji zawsze realizuje dobro wspólnych dzieci małżonków. W większości przypadków, gdy małżonkowie powrócili już do zgodnego pożycia i wspólnie troszczą się o dzieci, tak jest. Od tej reguły mogą jednak zdarzyć się odstępstwa. Dostrzeżenie zagrożenia dobra dzieci przez zniesienie separacji powinno spowodować zawiadomienie przez sąd orzekający sądu opiekuńczego o potrzebie wszczęcia postępowania w przedmiocie usunięcia stanu tego zagrożenia (art. 109 k.r.o. w zw. z art. 570 k.p.c.).

2. Wnioski o zniesienie separacji

2.1. Forma zgodnego żądania zniesienia separacji

Przepisy nie normują sposobu wysłowienia „zgodnego żądania zniesienia separacji”, o którym mowa w art. 61⁶ § 1 k.r.o., w konsekwencji przyjmuje się, że nie jest konieczne sporządzenie wspólnego wniosku o wszystkich cechach należycie przygotowanego pisma procesowego, podpisanego przez oboje małżonków. Jednocześnie jednak wypowiedziano pogląd o swoistej „legitymacji łącznej” małżonków⁶⁵. Najczęściej małżonkowie wnosili o zniesienie separacji formułując jedno wspólne, podpisane przez każdego z nich, pismo procesowe mające formę wniosku (w 218 sprawach – 72,9%).

⁶⁵ Tak B. Czech w komentarzu do art. 61⁶ k.r.o. (*Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 616 oraz we wcześniejszych wydaniach tegoż komentarza); J. Panowicz-Lipska (akceptująca stanowisko B. Czecha) w *Systemie Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2009, s. 895.

Forma zgodnego żądania zniesienia separacji	Liczba	Procent
Wspólne pismo podpisane przez oboje małżonków	218	72,9
Dwa równoległe pisma męża i żony z wnioskiem o zniesienie separacji	12	4,0
Pismo żony z adnotacją męża o przychyleniu się do wniosku	1	0,3
Pismo żony z dołączonym pismem męża, zawierającym zgodę	8	2,7
Pismo męża z adnotacją żony o przychyleniu się do wniosku	1	0,3
Pismo męża z dołączonym pismem żony, zawierającym zgodę	1	0,3
Jedno pismo – wniosek żony, mąż w innej formie wyraził swoją wolę	38	12,8
Jedno pismo – wniosek męża, żona w innej formie wyraziła swoją wolę	8	2,7
Inna	12	4,0
Ogółem	299	100.0

Źródło: opracowanie własne.

Drugie miejsce z uwagi na częstotliwość wystąpienia w badanym zbiorze akt miała sytuacja, w której w aktach znajdowało się wyłącznie pismo żony z wnioskiem o zniesienie separacji (38 spraw – 12,8%). Mąż w tych sprawach nie wyraził swej woli w formie pisemnej przed terminem posiedzenia w sprawie, a jedynie podczas posiedzenia w formie ustnej oświadczał, że wnosi także o zniesienie separacji (ewentualnie, że przychyliła się do wniosku lub nie oponuje wobec niego). Zwykle w tej grupie spraw mężowie zachowywali się podczas posiedzenia sądu biernie, potakując bądź udzielając odpowiedzi na pytania: tak, nie. Ośmiokrotnie (2,7%) sytuacja była odwrotnością poprzednio opisanej: w aktach był tylko wniosek męża, a żona w formie ustnej potwierdziła, że także chce zniesienia separacji. Dwunastokrotnie (4%) mąż i żona skierowali do sądu dwa równoległe wnioski o takiej samej treści, iż wnoszą o zniesienie separacji. W pojedynczych przypadkach jedno z małżonków przygotowało wniosek (nazywało się w nim „wnioskodawcą”), a drugie „nadpisywało” na tym piśmie oświadczenie o swojej zgodzie na zniesienie separacji. Były też inne zróżnicowane sytuacje, zwłaszcza występujące wówczas, gdy jedno z małżonków lub oboje małżonkowie byli reprezentowani przez pełnomocników⁶⁶ będących autorami stosownego wniosku zawierającego zapewnienie, że na posiedzeniu sądu małżonkowie w sposób bezpośredni potwierdzą żądanie zniesienia separacji.

2.2. Żądania zawarte we wniosku

Z istoty rzeczy we wszystkich wnioskach znalazło się żądanie zniesienia separacji. Czterdziestokrotnie we wniosku było też żądanie dotyczące władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem (dziećmi) – z reguły wyrażające się w oczekiwaniu, że sąd potwierdzi, iż obojgu małżonkom od uprawomocnienia się orzeczenia znoszącego separację będzie przysługiwała wspólnie pełna władza rodzicielska. W piętnastu przypadkach małżonkowie wnosili o zachowanie ustroju rozdzielności

⁶⁶ Małżonkowie, bądź jedno z nich, w 14 sprawach byli reprezentowani przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego pochodzącego z wyboru. Zinterpretowane jako wystarczające dotyczyły w kilku przypadkach małżonka obłożnie chorego bądź pracującego za granicą.

majątkowej. Czterokrotnie we wniosku znalazły się jeszcze inne żądania związane z obowiązkiem alimentacyjnym, głównie na rzecz dzieci (w szczególności chodziło wnioskodawcom o to, aby prawomocne orzeczenie zobowiązujące ojca do świadczeń w określonej wysokości na rzecz dziecka utraciło swą moc wiążącą).

2.3. Uzasadnienie wniosku o zniesienie separacji

W 15 przypadkach (5%) decyzja o zniesieniu separacji nie była w ogóle uzasadniona. Małżonkowie ograniczyli się do stwierdzenia, że chcą zniesienia separacji. W pozostałych sprawach – w większości pisemnych uzasadnień bądź podczas wysłuchania na posiedzeniu sądu – podawano jakieś uzasadnienie wystąpienia do sądu o zniesienie separacji. Niekiedy małżonkowie wskazywali na kilka przyczyn podjętej decyzji.

Najczęściej powtarzającym się (w 250 sprawach – 83,6%) argumentem na rzecz zniesienia separacji było twierdzenie, iż wnioskodawcy podjęli wspólne pożycie po pewnym okresie od orzeczenia separacji i trwa ono nadal. Zwykle ta przyczyna była wskazywana w pisemnych uzasadnieniach wniosku. Zważywszy na powtarzające się sformułowania, a jednocześnie brak jakichkolwiek elementów indywidualnych wspierających bądź rozwijających to twierdzenie (przykładowo wskazanie na okres wspólnego pożycia) można przypuszczać, iż wnioskodawcy często przepisywali je bez poważniejszej refleksji z jakiegoś powszechnie dostępnego wzoru.

W 9 sprawach (3%) małżonkowie twierdzili, że choć separacja została orzeczona, przez cały okres jej trwania mieszkali razem, współdziałali w sprawach bieżących związanych z tym faktem (przykładowo żona nadal przygotowywała wspólne posiłki, oboje małżonkowie zgodnie wspólnie pokrywali koszty utrzymania mieszkania), a wkrótce po orzeczeniu separacji odnowili więź intymną. Zapewne więc ocena sądu, iż przesłanki orzeczenia separacji były wypełnione w dniu orzekania, była w tych sprawach błędna. W 7 sprawach (2,3%) wniosek o zniesienie separacji wspierało twierdzenie, że żona jest w ciąży, a ojcem poczętego dziecka jest mąż.

W pisemnych uzasadnieniach bądź podczas posiedzenia sądu wnioskodawcy twierdzili w 19 sprawach (6,4%), iż uległa wznowieniu łącząca ich więź emocjonalna. W 33 sprawach (11%) podali, że o ich decyzji przesądził zły stan zdrowia jednego z małżonków, któremu współmałżonek okazywał pomoc, pielęgnował, wspierał emocjonalnie.

Bardzo istotną rolę odgrywało zaprzestanie (zwykle przez męża) nadużywania alkoholu. Przesądziło o wnioskowaniu zniesienia separacji w 46 (15,4%) przypadkach. W jednym przypadku natomiast wystarczające dla żony okazało się już samo podjęcie przez alkoholika terapii odwykowej.

W kolejnych 23 sprawach (7,7%) znaczenie decydujące o pragnieniu zniesienia separacji miało ustanie innej niż alkoholizm (nadużywanie alkoholu), występującej po stronie męża i zwykle zawinionej przez niego, przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego (typowe to niewierność, hazard, uzależnienie od innych środków psychoaktywnych niż alkohol, nieakceptowane przez współmałżonka zaciąganie kredytów, ryzykowne inwestycje, zadłużenie, nieakceptowany wyjazd za granicę itp.), a w następnych 2 przypadkach (0,7%) ustanie zawinionej przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego po stronie żony (nadużywanie alkoholu, niewierność).

W 31 sprawach (10,4%) wnioskodawcy wskazywali, że względ na dobro wspólnych małoletnich dzieci przesądził o decyzji w przedmiocie zniesienia separacji,

6-ciokrotnie (2%) wzięli też pod uwagę dobro wspólnych pełnoletnich dzieci i również 6-ciokrotnie (2%) – dobro innych osób bliskich (przykładowo wymagających ich wspólnej pomocy rodziców, teściów lub innych krewnych). W 5 sprawach (1,7%) powoływali się na istotną zmianę w sytuacji rodzinnej, która zadecydowała o zmianie decyzji w przedmiocie dalszego trwania separacji (przykładowo wspólny wyjazd za granicę, gdzie jedno z małżonków podjęło pracę zarobkową).

W 16 sprawach (5,4%) małżonkowie w szczególniejszy sposób eksponowali określone zdarzenia, które wpłynęły na ich decyzję, takie jak przykładowo okrągła rocznica ślubu, urodzenie się w okresie separacji wspólnego dziecka, co do którego nastąpiło uznanie ojcostwa, urodzenie się wnuków. Niekiedy padało stwierdzenie, że małżonkowie są już w wieku, w którym łatwiej żyć we dwoje bądź że lepiej zestarzeć się wspólnie, wspierając się, a także że upływ czasu zmienił wcześniejsze emocje bądź oceny. Wskazywano również na czysto praktyczne aspekty decyzji, bowiem małżonkowie doznają utrudnień w załatwianiu różnych spraw urzędowych w związku ze stanem separacji.

Zaledwie w 2 przypadkach (0,7%) jedno z małżonków powoływało się na względy religijne, które spowodowały decyzję o podjęciu próby wspólnego pożycia i o zniesieniu separacji.

W ustnych wyjaśnieniach, szczególnie gdy sąd był dociekliwy, małżonkowie niekiedy przyznawali, że na orzeczenie separacji zdecydowali się wyłącznie dlatego, aby uzyskiwać świadczenia społeczne uzależnione od wysokości dochodu⁶⁷.

2.4. Załączniki do wniosku

W 128 (42,8%) sprawach nie było jakichkolwiek załączników. W 171 (57,2%) sprawach wnioskowi towarzyszyły załączniki. Do 126 (42,1%) wniosków dołączony był odpis orzeczenia o separacji, do 84 (28,1%) odpis aktu małżeństwa zawierający wzmiankę o separacji. W 14 (4,7%) przypadkach wnioskodawcy przedstawili odpis aktu urodzenia wspólnego małoletniego dziecka, w 6 (2%) informacje o dochodach żony, a w 5 (1,7%) – o dochodach męża. W 8 sprawach były też inne załączniki do wniosku. Sześciokrotnie były to dokumenty potwierdzające chorobę (najczęściej nowotworową) jednego z małżonków, która była zaawansowana, a chory wymagał stałej pieczy bądź – co najmniej – wsparcia. W jednym przypadku zaświadczenie lekarskie potwierdzało ciążę żony, a oboje małżonkowie zgodnie twierdzili, że oczekują na wspólne dziecko i pragną, aby urodziło się po zniesieniu separacji, jako pochodzące od męża. W jednym przypadku małżonkowie dołączyli odpis zawartej ugody co do podwyższenia alimentów, jakie mąż świadczył na rzecz żony.

3. Przebieg, wynik postępowań i czas ich trwania

Sprawy o zniesienie separacji rozpoznają sądy okręgowe w postępowaniu nieprocesowym. Zasadą jest, iż o właściwości miejscowej sądu przesądza miejsce wspólnego

⁶⁷ Dotyczyło to sytuacji, gdy jedno z małżonków nie miało żadnych dochodów, drugie uzyskiwało niewysokie przychody, ale powodujące, że w dwuosobowym gospodarstwie rodzinnym średnia na osobę uniemożliwiała uzyskanie świadczeń. Tymczasem z uwagi na określone uzasadnione wydatki, np. na lekarstwa lub określoną dietę, bez pomocy zewnętrznej małżonkowie prowadzący wspólne gospodarstwo domowe nie byli w stanie pokryć uzasadnionych kosztów utrzymania.

zamieszkania małżonków (art. 567¹ k.p.c.). We wszystkich zbadanych sprawach ta zasada miała zastosowanie. We wszystkich też, zgodnie z art. 567⁴ k.p.c., odbyły się rozprawy. Poza wysłuchaniem małżonków-wnioskodawców, które nastąpiło w 297 sprawach, oraz dowodem z dokumentów dołączonych do wniosków (które były w 171 aktach), w 6 sprawach postępowanie dowodowe dotyczyło okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej, a w jednej sprawie kwestii związanych z wnioskiem o zachowanie rozdzielności majątkowej.

Z uzasadnień wniosków bądź wyjaśnień podczas rozpraw wynikało, iż w 160 przypadkach małżonkowie pozostają we wspólnym pożyciu, które bądź nigdy nie ustało (mimo orzeczenia separacji), bądź zostało podjęte w określonym terminie poprzedzającym wniosek o zniesienie separacji. W 116 sprawach małżonkowie twierdzili, iż pozostają we wspólnym pożyciu dłużej niż rok, w 25 sprawach określili okres wspólnego pożycia jako krótszy od roku, ale dłuższy od 6 miesięcy, w 11 sprawach jako trwający od 3 do 6 miesięcy, a w 5 jako krótszy niż 3 miesiące. W pozostałych 90 sprawach, w których w uzasadnieniu wniosku było twierdzenie o podjęciu wspólnego pożycia, małżonkowie nie nawiązywali do tej kwestii. W konsekwencji nie wiadomo, czy istotnie pożycie zostało podjęte, a być może nigdy nie ustało.

Z zapisu w protokole bądź z nagrania z przebiegu rozprawy wynikało w niewątpliwy sposób, że w 49 sprawach sąd poinformował o skutkach zniesienia separacji, w tym o możliwości orzeczenia o zachowaniu rozdzielności majątkowej, gdy małżonkowie zgodnie wniosą o takie rozstrzygnięcie. W 193 sprawach (64,5%) takiego pouczenia/wyjaśnienia nie było. Żądanie rozdzielności majątkowej było zawarte w 15 wnioskach. W żadnym przypadku nie zostało cofnięte. Sąd pierwszej instancji zachował rozdzielność majątkową tylko w 7 orzeczeniach. W pozostałych przypadkach o żądaniu nie rozstrzygnął.

W jednej sprawie postępowanie zostało umorzone. W 298 sąd orzekł zniesienie separacji. W 67 orzeczeniach zapadło rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej małżonków nad ich wspólnymi małoletnimi dziećmi. Siedmiokrotnie sądy orzekły o zachowaniu ustroju rozdzielności majątkowej (art. 54 § 2 zdanie drugie k.r.o.). Orzeczenia w większości (za wyjątkiem 7) uprawomocniły się bez kontroli instancyjnej. Przyczyną zaskarżenia w żadnym przypadku nie było samo zniesienie separacji, ale kwestie z nim związane (w tym brak rozstrzygnięcia o rozdzielności majątkowej, mimo iż stosowne zgodne żądanie był złożone i nie było cofnięte).

W 65% spraw od dnia wpływu wniosku do dnia orzeczenia zniesienia separacji upłynęło nie więcej niż 2 miesiące. Pięć spraw trwało krócej niż miesiąc, 83 – miesiąc, 101 – 2 miesiące. W 68 sprawach postępowanie trwało 3 miesiące, w 21 – 4 miesiące. Najdłuższe postępowanie trwało 7 miesięcy. W 283 przypadkach (94,6%) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszym posiedzeniu sądu. Przesądające o długości postępowania było więc w większości spraw oczekiwanie na termin pierwszego posiedzenia sądu w formie rozprawy. Najkrótsze wynosiło 6 dni, najdłuższe 210 dni. W 10 przypadkach miało miejsce jedno odroczenie posiedzenia sądu, w 6 – 2 odroczenia. W żadnym przypadku przyczyna odroczenia nie była związana z potrzebami postępowania dowodowego. Wynikała z usprawiedliwionej niemożności stawienia się w wyznaczonym terminie obojga małżonków. Najczęściej była to choroba jednego z nich, wymagająca jego hospitalizacji. Sądy za usprawiedliwioną nieobecność traktowały także nieobecność małżonka w kraju związaną z wykonywaniem pracy zarobkowej za granicą.

Czas trwania rozpraw był odnotowywany w ich protokołach w 290 przypadkach (290=100%). Posiedzenia sądu w większości były bardzo krótkie (48% trwało krócej niż 15 minut). Cztery najkrótsze rozprawy trwały po 3 minuty, 6 rozpraw trwało przez 4 minuty, 7 rozpraw – 5 minut. Więcej niż 30 minut trwało tylko 7 rozpraw (w tym tylko jedna, najdłuższa – 50 minut). Średni czas rozprawy (z uwzględnieniem czasu wszystkich posiedzeń sądu w danej sprawie, gdy rozprawa była odraczana) wynosił 15,1 minut, mediana 15 minut. Reasumując: rozprawy trwały bardzo krótko, postępowanie dowodowe miało wymiar symboliczny także gdy z małżeństwa pochodziły wspólne małoletnie dzieci. Postępowania charakteryzowały się szybkością. Regułą było orzeczenie o zniesieniu separacji – zgodnie z żądaniem małżonków. Nie odnotowano oddalenia wniosku.

UWAGI PODSUMOWUJĄCE

Znaczny już okres obowiązywania instytucji separacji skłania ku przeświadczeniu, iż społeczna wiedza na jej temat jest współcześnie wyższa niż w latach bezpośrednio następujących po wejściu w życie ustawy z 21.05.1999 r. wprowadzającej separację do systemu polskiego prawa. Mimo to małżeństwa w stanie kryzysu stosunkowo rzadko korzystają z możliwości uporządkowania swoich stosunków osobistych i majątkowych przy pomocy tej instytucji prawa rodzinnego. Badanie, którego wyniki zostały przedstawione w niniejszym opracowaniu, dotyczyło orzecznictwa z 2015 r., gdy przepisy o separacji obowiązywały już 15 lat. Suma orzeczonych w tym czasie separacji odpowiadała jednorocznemu orzecznictwu rozwodowemu z ostatnich lat.

Orzeczenie separacji może nastąpić, gdy rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny. Zupełności rozkładu może (ale nie musi) towarzyszyć jego trwałość, a więc domniemywana nieodwracalność. O ile rozkład pożycia małżeńskiego jest zupełny i trwały, małżonkowie mogą wybierać między rozwodem a separacją. W większości wybierają rozwód. W sprawach, w których to było możliwe, podjęłam próbę oceny zakresu i stopnia nieodwracalności rozkładu pożycia małżeńskiego w czasie wyrokowania o separacji następnie zniesionej. Biorąc pod uwagę materiał dowodowy z akt spraw o orzeczenie separacji oraz z akt spraw o jej zniesienie, doszłam do przekonania, iż ustalenie tych kwestii było możliwe w 213 sprawach (traktowanych jako 100%). Zważywszy na przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, jego długotrwałość, stanowiska małżonków (zajęte w sprawach o orzeczenie separacji i w sprawach o jej zniesienie) wydawało się, że w 132 (62%) przypadkach w dniu wyrokowania o separacji zupełność rozkładu pożycia nie nasuwała wątpliwości, ale najprawdopodobniej rozkład ten nie miał jeszcze cechy trwałości. W 62 sprawach (29,1%) w pełni uzasadniona mogła być ocena, że rozkład pożycia małżeńskiego miał cechy zupełności i trwałości (dotyczyło to w szczególności przypadków wieloletniego uzależnienia jednego z małżonków od alkoholu, niechęci poddania się leczeniu, aktów przemocy, poniżania godności osobistej jednego z małżonków przez drugiego, długotrwałych związków pozamałżeńskich itp.). Natomiast w pozostałych 19 (8,9%) sprawach rozkład pożycia albo nie nastąpił w ogóle (strony wprowadziły sąd w błąd, co przyznały w części spraw o zniesienie separacji), albo występowały tylko niektóre jego przejawy, bez cechy zupełności (przykładowo gdy małżonkowie mieszkali razem i przyznawali, że prowadzą wspólne gospodarstwo

domowe). W przypadkach braku zupełności rozkładu pożycia małżeńskiego zniesienie separacji stanowiło swoiste „naprawienie pomyłki” sądowej. W przypadkach nietrwałości rozkładu zupełnego mogło dojść bądź do pojednania (co nastąpiło), bądź do utrwalenia rozkładu i rozwodu (czego dało się uniknąć dlatego, że małżonkowie zdecydowali się na separację i udało im się przezwyciężyć kryzys małżeński). Natomiast w przypadkach, gdy prawdopodobieństwo odbudowy wzajemnych relacji było znikome (w świetle doświadczenia życiowego właściwie nie występowało), można sądzić, iż to że małżonkowie zdecydowali się na separację a nie na rozwód (który zapewne byłby orzeczony, gdyby tego zażądało jedno z małżonków) – przesądziło o odbudowie relacji. Separacja więc, choć relatywnie rzadko, przyczynia się jednak do uratowania pewnej części małżeństw będących w stanie bardzo głębokiego kryzysu, o złych rokowaniach na przyszłość. Być może rolę taką spełniałaby częściej, gdyby po jej orzeczeniu małżonkowie uzyskali od sądu precyzyjną informację o adresach instytucji mogących udzielić bezpłatnie pomocy w osiągnięciu pojednania, podjęciu leczenia z uzależnień lub innej terapii, gdy w danym stanie faktycznym jest uzasadniona, bądź przynajmniej wskazówkę o miejscu uzyskania stosownych informacji.

Słowa kluczowe: małżeństwo, separacja, rozwód, wniosek o zniesienie separacji, przyczyny orzeczenia separacji, rozkład pożycia małżeńskiego, prawo rodzinne

Summary

Elżbieta Holewińska-Łapińska, Case law on separation annulment

Legal separation has been implemented in Polish legal order pursuant to the Act of 21 May 1999 and is valid from 16 December 1999.

In the year 2011 in Poland there were 5,4 couples on 1000 residents which entered into matrimony, 1,7 legally dissolved marriages and 0,07 rulings on legal separations. The number of legally dissolved marriages still increases whereas the number of rulings on legal separations has decreased. In the years 2000–2014 over 60 000 judicial separations has been ruled, whereas only in 2014, there were 25 761 legally dissolved marriages. In the years 2012–2014 there were 6 649 rulings on legal separations and 794 were annulled.

The author investigated 299 case records on separation annulment (including all case records completed in the year 2015, forwarded by the courts throughout Poland) together with 150 case records where separation annulment has been already ruled.

The implications from the research show, inter alia, that in 62% of annulled separations on the day of ruling breakdown of marriage comprehensiveness created no uncertainty, but it had no signs of durability, in 29,1% it has been irretrievable breakdown of marriage, and in 8,9% the marital breakdown has not occurred or had no signs of comprehensiveness (a mislead on behalf of spouses).

In 298 examined case records the court has ruled separation annulment. In one case the decision on discontinuation of proceedings has been made. In 67 rulings interim relief with regard to parental authority has been decided. Seven times court ruled on keeping the regime of separate property (Art. 54 sec. 2 second sentence of the Family and Guardianship Code). The rulings in the majority (accept 7) were legalized without appeal proceedings. The appellations weren't because of separation annulment itself, but on matters concerning it.

Keywords: marriage, legal separation, dissolution of marriage, petition for separation annulment, causes of ruling legal separations, breakdown of marriage, family law